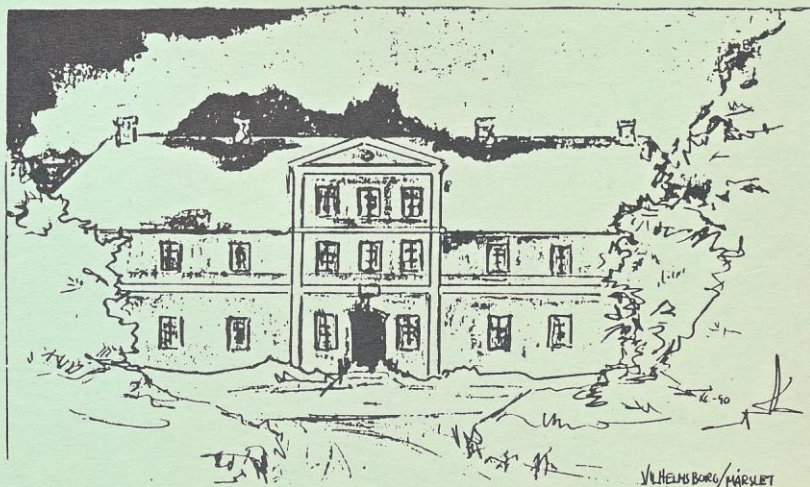


MÅRSLET... HER HVOR VI BOR



HERREGÅRDEN VILHELMSBORG
MOTIV FRA MÅRSLET-JULEMÆRKET 1982
TEGNING: KAJ CHRISTENSEN

23 lokalhistoriske artikler fra Mårslet sogn

Mårslet Sogns Lokalhistoriske Forening

Hans Møller – med støtte fra Kjemsfonden

23 lokalhistoriske artikler fra Mårslet sogn

Vilhelmsborg

23 lokalhistoriske artikler om Vilhelmsborg, fra dens 800-årige historie

Herregårdens ejere

Artiklerne i dette hefte handler alle om herregården SKUMSTRUP og VILHELMSBORG. Det er muligt at opstille en liste over herregårdens ejere gennem de sidste 500 år.

Listen kan være en hjælp ved læsningen af heftets artikler.

EJERE AF SKUMSTRUP 1486 – 1673

- 1486 Væbneren Orm
- 1529 Anders Ebbesen Galt
- 1543 Peder Ebbesen Galt
- 1543 Jost Andersen Ulfeld
- 1563 Anne Kaasdatter
- 1579 Anne Ulfeld
- 1625 Niels Friis
- 1651 Mogens Frijs

1662 Gabriel Marselis

EJERE AF VILHELMSBORG FRA 1673

1673 Vilhelm Gyldenkrone
1683 Regitze Sophie Vind
1692 Christian Gyldenkrone
1746 Vilhelm Gyldenkrone
1747 Mathias Gyldenkrone
1753 Christian Frederik Gyldenkrone
1788 Frederik Julius Christian Gyldenkrone
1824 Ove Christian Ludvig Gyldenkrone
1883 Carl Vilhelm Ludvig Gyldenkrone
1895 Ove Theodor Gyldenkrone
1920 Holger Emerentz Gyldenkrone
1923 Lars N. C. Hviid
1954 Knud Gustav Hvid
1973 Århus Kommune

En forsvundet landsby

1100-tallets Danmark var præget af god økonomi – dengang gik det også ufatteligt godt i landet. En begyndende overbefolkning i landsbyerne blev klaret ved, at nogle af

landsbybeboerne brød op fra landsbyen, gik i gang med at rydde et stykke skov og anlægge en ny landsby – en udflytterby.

Overbefolkningen skyldtes til dels, at mændene ikke mere drog ud på vikingetogter, men blev hjemme og passede deres gårde i landsbyen. Og der var god afsætning på bøndernes produkter. Det, der ikke blev brugt herhjemme, kunne let afsættes i det sydlige udland.

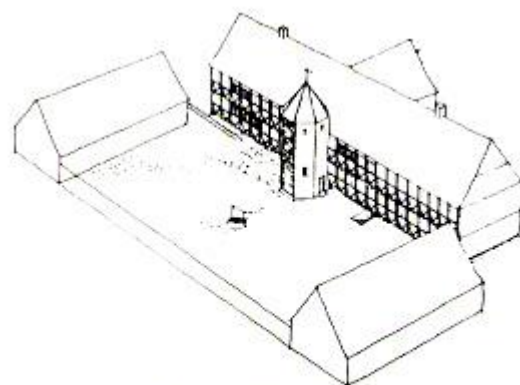
Så god var landets økonomi, at statsmagten her i 1100-tallet kunne indføre landets første skat – en tiende. Ti procent af al indtjening skulle bønderne aflevere, og det gav i 1100-tallet mulighed for at påbegynde opførelsen af vore mange stenkirker – blandt andet også opførelsen af Mårslet kirke.

Alle 1100-tallets udflytterlandsbyer fik navne, hvis sidste stavelse endte på -strup. I Mårslet sogn var navnene Testrup, Obstrup og Skumstrup.

Landsbyen Skumstrup blev anlagt på kanten af Giber-ådal, dér hvor i dag herregården VILHELMSBORG ligger. Der findes intet skriftligt om landsbyen i de første par hundrede år, men i slutningen af 1400-tallet fortælles det, at en af landsbyens gårde var større end de andre – og at den beboes af en væbner, hvilket vil sige en adelsmand.

Fra begyndelsen af 1500-tallet kan vi følge denne større gård og dens ejere, der alle tilhørte adelsstanden. Kort før 1500-tallets midte tilhørte gården JOST ANDERSEN ULFELD, der selv boede på ”Østergård” ved Tulstrup – lige syd for Mårslet.

JOST ANDERSEN ULFELDS datter ANNE arvede gården i SKUMSTRUP, og hun giftede sig ind i Friis-slægten. Selv lod hun omkring 1600 opføre en ny hovedbygning til sin gård – og det er fundamentet til denne hovedbygning, vi i dag ser udgravet i parken sydøst for VILHELMSBORGS nuværende hovedbygning.



ANNE ULFELDS
HOVEDBYGNING

Annes søn NIELS FRIIS begyndte at købe de andre gårde i SKUMSTRUP op, og hans søn MOGENS FRIIS, der fødtes på gården i 1623 og endte med at blive en af landets allerrigeste mænd, fortsatte disse opkøb – og da der ikke var flere gårde at købe i landsbyen, købte han gårde op i alle de nærliggende landsbyer.

Nu var landsbyen SKUMSTRUP væk. Herregårdens jord blev forøget med de købte gårdes jord, og kun herregården, der nu kaldtes SKUMSTRUP efter landsbyen, var tilbage.

I 1653 fik MOGENS FRIJS også skøde på MÅRSLET KIRKE, og i 1661 blev der givet tilladelse til, at han måtte oprette et BIRKETING på sit gods. Birketinget var udskilt fra Herredstinget, og her skulle alle sager, der vedrørte godset eller de efterhånden 125 gårde, 32 huse, 2 vandmøller og den kirke han ejede, behandles.

Landsbyen SKUMSTRUP forsvandt – vi fik i sognet i stedet en stor herregård.

Herregården Skumstrup

Som så mange andre herregårde er VILHELMSBORG vokset frem af en landsby. Dé, hvor i dag Giber å efter en opstemning i en sø i et rivende fald baner sig vej mod den lavere liggende kyst, lå i middelalderen landsbyen SKUMSTRUP, og landsbyhovedgården ejedes i 1486 af væbneren ORM.

Efter ORM kom hovedgården i slægten GALTS eje. Først til ANDERS EBBESEN GALT (1529) og derefter til broderen PEDER EBBESEN GALT, der var kongelig lensmand på ”Århusgård” – den tidligere katolske bispegård bag Domkirken – og som senere blev indvalgt i rigsrådet. Han har dog næppe selv beboet sædegården i SKUMSTRUP, da han også var ejer af slægtens gård ”Tyrrestrup” mellem Odder og Horsens.

PEDER EBBESEN GALT døde i 1548, men allerede i 1543 var SKUMSTRUPS sædegård overtaget af brodersønnen JOST ANDERSEN ULDFELD, der også ejede MOESGÅRD og ØSTERGÅRD ved Tulstrup. JOST ANDERSEN ULDFELD er den første kendte ejer af MOESGÅRD, og det er første gang de 3 store gårde nævnes sammen.

JOST ANDERSEN ULDFELD var i 1531 kongelig sekretær og fodermarsk, og han ejede meget gods over hele landet, gods der dog for en stor del gik tabt efter borgerkrigen ”Grevens fejde” (1533 – 36), idet JOST ANDERSEN ULDFELD i den kongeløse tid havde tilhørt den tabende part og derfor fik sit gods konfiskeret. Da Chr. III blev konge i 1536, blev JOST ANDERSEN ULDFELD dog taget til nåde igen, og han fik lov til at beholde MOESGÅRD og ØSTERGÅRD – hvortil så kom herregården i SKUMSTRUP i 1543.

JOST ANDERSEN ULDFELD boede på ØSTERGÅRD, hvor han opdrættede stude til eksport. Han var gift med Anne Kaas, datter af Niels Kaas til ”Stårupgård”. Efter JOST ANDERSEN ULDFELDS død i 1563 blev de 3 gårde ført videre af enken, men ved

hendes død i 1579 blev de delt mellem deres døtre. Datteren ANNE ULFELD, der giftede sig med Jørgen Friis til Vadskærgård (1556 – 1632), arvede SKUMSTRUP.

Sydøst for VILHELMSBORGS nuværende hovedbygning blev der i 1978 af Forhistorisk Museum på MOESGÅRD udgravet et fundament fra den tidligere hovedgårds hovedbygning. Efter fund i udgravningen og en vurdering af bjælkernes alder (de bjælker, der i 1776 – 78 blev anvendt i MOESGÅRDS hovedbygning) tyder det på, at denne hovedbygning stammer fra omkring 1600, og at ANNE ULFELD må have stået for opførelsen.

Hovedbygningen har været 35 meter lang, og der var et halvrundt trappetårn ud mod LADEGÅRDEN – der lå vest for hovedbygningen – og en større karnapbygning til havesiden mod øst.

Hovedbygningen var midterste bygning i en trelænget BORGEGÅRD. Selve hovedbygningen var på to etager, og vinkelret på den lå der to et-etages huse – alt opført i bindingsværk.



Annes søn NIELS FRIIS til Fauerskov ejede i 1625 SKUMSTRUP og erhvervede ved arv og køb også MOESGÅRD og ØSTERGÅRD. Hans søn MOGENS FRIIS blev født på SKUMSTRUP i 1623 og arvede SKUMSTRUP og MOESGÅRD og blev desuden den helt store godssamler – han var skaberen af grevskabet ”Frijsenborg” – men han blev også den sidste af slægten Friis på SKUMSTRUP, idet han i 1662 solgte godset til den hollandske købmand GABRIEL MARSELIS, i hvis slægt SKUMSTRUP (fra 1673 VILHELMSBORG) forblev helt indtil 1923.

Studeoptræt

Så langt tilbage i tiden, hvor man kan tale om et egentligt landbrug i Danmark, har kvægholdet spillet en betydelig rolle økonomisk og forsyningsmæssigt. I 1500-tallets Mårslet blev der opdrættet mange stude på sognets marker og gårde – og en stor eksport af levende stude til landene i Mellemeuropa var dengang en god forretning for sognets bønder, men vel nok mest for herregården SKUMSTRUPs ejer.

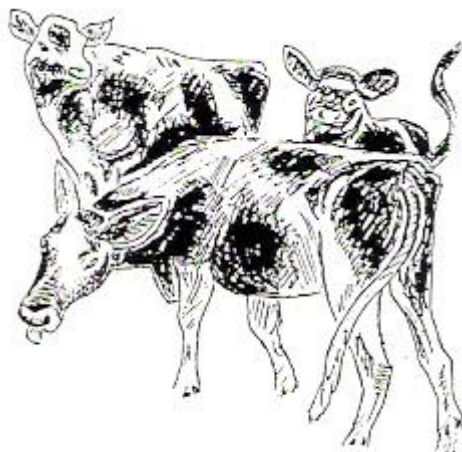
Landsbyen SKUMSTRUP var anlagt i 1100-tallet dér hvor VILHELMSBORG i dag ligger. I midten af 1500-tallet lå der stadig en landsby på stedet, men en af landsbyens

gårde var da begyndt at vokse på de andres bekostning, og i midten af 1600-tallet havde denne ene gård helt opslugt de andre.

I 1543 overtog JOST ANDERSEN ULFELD denne største gård i SKUMSTRUP. Han ejede i forvejen et par nærliggende store gårde – nemlig MOESGÅRD og ØSTERGÅRD ved Tulstrup. Her på ØSTERGÅRD boede han, og ved sin død i 1563 blev han begravet i Tulstrup kirke, hvor man endnu i kirkens kor kan se hans store gravsten.

Kød fra danske stude blev regnet for yderst lækkert langt nede i Europa. Marker og skove omkring SKUMSTRUP, MOESGÅRD og ØSTERGÅRD har givet græsning til opdræt af mange stude. Græsstude måtte dog ikke eksporteres, før de også var fedet på stald, og da det kun var herregårdene, der var ”staldberettigede”, var sognets øvrige bønder nødt til at sælge deres græsstude til staldfedning hos JOST ANDERSEN.

Herremanden stod for studedrivningen ned gennem Jylland til eksportmarkedet i Kolding, hvor salget til tyskere og hollændere fandt sted. I Kolding skulle der betales en eksportskat til kongen for hver stud, men JOST ANDERSEN ULFELDS indflydelse var åbenbart stadig stor, for han opnåede i 1558 skattefrihed for alle de stude, han eksporterede.



At opdrættet gjaldt stude – kastrerede tyre – skyldtes, at disse hurtigt åd sig fede, og så var de langt roligere og behagelige at arbejde med end unge tyre. Dertil kom de jyske studes høje kødkvalitet, der også efter deres lange gåtur over grænsen fandt smag på det tyske og hollandske marked.

At der virkelig var tale om et stort opdræt, får man fornemmelse af, når man ved midten af 1600-tallet kunne udføre 100.000 stude årligt fra Danmark og samtidig forsyne de hjemlige kødgryder – hvor hvert menneske dengang fortærede 274 pund kød årligt i gennemsnit. Kødet var på det tidspunkt billigere end brødet.

Hvor vi i dag næsten ikke mere kan se et stykke kvæg i Mårslet, ved vi altså, at for 450 år siden har det myldret med dem på vore marker.

Birketinget

Landets inddeling i HERREDER går helt tilbage til omkring 600. MÅRSLET ligger i NING HERRED, der er det sydligste af de 13 herreder omkring Århus, der i middelalderen udgjorde ÅBO SYSSEL. Betegnelserne HERRED og SYSSEL bruges næsten ikke mere – et par eksempler er ”Hads-Ning Herreders Jernbane” (Odderbanen) og landsdelen Vendsyssel – og heller ikke retsmæssigt har herrederne mere nogen betydning.

I 1650 var der 178 herreder. I hvert herred var der en HERREDSFOGED, der udgjorde den almindelige underøvrighed på landet – herredsfogeden var både politimester og dommer, og han ledede HERREDSTINGET. Flere herreder dannede et LAND med et LANDSTING. Navne med lokaliteter som for eksempel ”Tingskoven” minder stadig om disse gamle TING.

Men efterhånden som herremændenes magt steg, lykkedes det dem at få godsernes områder skilt ud i selvstændige retskredse – såkaldte BIRKER, hvor herremanden fik beføjelser til på sit gods at udøve BIRKERETTEN, have sit eget BIRKETING, for hvilket godsets bønder og de, der ellers hørte under birketinget, skulle tiltales og dømmes. Herremanden måtte ikke selv dømme på birketinget, men det var ham, der beskikkede og udnævnte både BIRKEDOMMER og BIRKESKRIVER.

Dommene ved BIRKETINGET stod ligesom herredstingets domme under appel til landsoverretterne. BIRKETINGET var på denne måde underkastet kontrol fra statens side.

SKUMSTRUP BIRK

MOGENS FRIJS blev født på SKUMSTRUP i 1623. Ved arv og ved køb erhvervede han sig udover SKUMSTRUP betydelige godsrigdomme, og tidligt gik han i kongens tjeneste. I 1657 blev han ”rentemester” (finansminister) i rigets centrale forvaltning

I 1661 fik MOGENS FRIJS ”fri birkeret” til SKUMSTRUP samt alt det øvrige gods, han dengang ejede i Ning herred.

Da MOGENS FRIJS i 1662 solgte SKUMSTRUP og MOESGÅRD til GABRIEL MARSELIS, fulgte godsets BIRKERET med i købet.

HAVREBALLEGÅRD BIRK

Året før – i 1661 - havde GABRIEL MARSELIS, der var hollandsk storkøbmand, at staten fået udlagt vidtstrakte godsområder – i Århus-området blandt andet STADSGÅRD og HAVREBALLEGÅRD (det senere MARSELISBORG) som betaling for den enorme gæld, landet havde til ham efter afslutningen af krigene mod svenskerne i 1660.

HAVREBALLEGÅRD var beliggende hvor Marselisborg Gymnasium i dag ligger. Gården var før reformationen i 1536 ladegård for de katolske bispers ÅRHUSGÅRD (der lå nord for Domkirken, hvor i dag Nationalbank og Kvindemuseum ligger). Efter reformationen tilfaldt HAVREBALLEGÅRD kongen, og her boede den kongelige lensmand over Århusgårds len – og kongen selv benyttede gården, når han var på gennemrejse i byen.

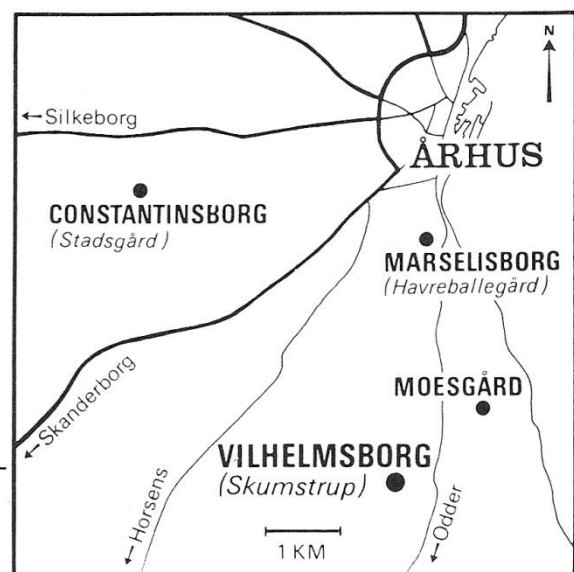
Med GABRIEL MARSELIS` overtagelse af HAVREBALLEGÅRD fulgte også overtagelsen af ”fri birkeret” til Viby, og Marselis indrettede et hus på HAVREBALLEGÅRD til birkerettens brug.

I 1662 lagde GABRIEL MARSELIS SKUMSTRUP BIRK og VIBY BIRK sammen til et birk, og den nye jurisdiktion blev kaldt HAVREBALLEGÅRD BIRK – senere ændret til MARSELISBORG BIRK.

VILHELMSBORG BIRK

Efter at GABRIEL MARSELIS` søn VILHELM havde overtaget SKUMSTRUP og deraf havde dannet baroniet VILHELMSBORG i september 1673, deltes HAVREBALLEGÅRD BIRK igen. Det gamle SKUMSTRUP BIRK blev til VILHELMSBORG BIRK – og hertil hørte alle godsejerens gårde – husfæstere samt alle andre, der hørte til herregården.

Ved grundlovens vedtagelse i 1848 var der kun 48 birker tilbage. VILHELMSBORG BIRK eksisterede i 183 år – indtil 9. maj



1856, da den sidste birkedommer, Christen Rasmussen, blev afskediget, og birket blev indlemmet i Ning Herred, der som retskreds eksisterede indtil 1919.

Godsejeren ansatte som nævnt selv dommeren ved birketinget. De ældste tiders birkedommere var uden juridiske kundskaber. Ofte var det en af de kløgtigste blandt egnens bønder, der fik embedet, der som regel var dårligt lønnet.

Et BIRKETING havde foruden en fast dommer også en BIRKESKRIVER. Alt, hvad der blev dømt og forhandlet om, skulle refereres og indføres i tingbogen.

Ved birketingets forhandlinger afspejledes datidens liv. Ville folk følge med i, hvad der skete, var det nødvendigt at besøge birketinget. Birketinget var den tids "avis", hvor officielle meddelelser af interesse for befolkningen blev kundgjort.

Otte tinghørere udvalgt blandt birkets bønder sad ved hvert tingmøde som vidner og garanter for, at alt gik rigtigt til.

Mogens Frijs

Den gamle hovedbygning på VILHELMSBORG, som vi i dag ser udgravning af i haven sydøst for den nuværende hovedbygning, var næsten nyopført, da MOGENS FRIJS fødtes der i 1623. Hans farmor ANNE ULFELD havde opført bygningen, som hans far

NIELS FRIIS arvede og ejede til sin død i 1651.

Niels Friis øgede i sin tid besiddelserne ved køb af MOESGÅRD og ØSTERGÅRD samt med en halv snes bøndergårde.



Da MOGENS FRIJS arvede alt dette i 1651, var han allerede en velhavende mand. Han var tidligt gået i kongens tjeneste og hurtigt steget i graderne. Som 22-årig var han i 1645 som sekretær i Danske Kancelli med ved fredsforhandlingerne i Brømsebro i Sverige, hvor Danmark efter Torstenssonkrigen 1643-45 måtte afstå Jämtland, Härjedalen og øerne Gotland og Øsel til Sverige.

Igen ved fredsslutningen i Roskilde i 1658 og i København 1660 var MOGENS FRIJS med. Det

MOGENS FRIJS 1623-1675

var efter Karl Gustavkrigene, hvor vi mistede Skåne, Halland og Blekinge.

MOGENS FRIJS havde fået en god alsidig opdragelse, først hjemme på herregården i Mårslet, og derpå hos Holger Rosenkranz, der underviste unge adelsmænd. Som 11-årig sendtes han til Herlufsholm og i 1641 studerede han på Sorø Akademi. Derpå fulgte et ophold ved universitetet i Leyden.

Efter freden i 1645 drog han igen udenlands. Han opholdt sig 14 måneder i Paris og gennemrejste hele Frankrig. I 1648 vendte han hjem – tidsnok til at overvære Chr. IVs ligfærd.

MOGENS FRIJS genoptog sin tjeneste i kancelliet under den nye konge – Fr. III – og samtidig forvaltede han de betydelige godser, som først moderen og derpå faderen efterlod ham.

Under Karl Gustavkrigen 1657 – 60 var han generalkommissær ved de allierede hære, der var kommet Danmark til hjælp i krigen mod Sverige, og i 1657 indtrådte han som rentemester i rigets centrale finansforvaltning (finansminister). Han besad betydelige administrative og diplomatiske evner.

I disse år samlede han sig en godsrigdom, der overgik enhver anden samtidig danskers. Hans udgangspunkt havde været den lille herregård SKUMSTRUP, men som erstatning for mistede godser i Skåne fik han af kongen i 1661 udlagt jordegods omkring Hammel. SKUMSTRUP var blevet en anseelig herregård og omfattede nu foruden SKUMSTRUP og MOESGÅRD to møller, 125 bøndergårde og 32 huse.

I 1653 havde MOGENS FRIJS fået skøde på MÅRSLET KIRKE, og kirken kom til at høre under herregården indtil 1921. I 1661 fik han tilladelse til at oprette et BIRKETING på SKUMSTRUP – som blandt andet hele Mårslet sogn kom til at høre under helt frem til 1856.

Da der åbnede sig mulighed for at samle de århusianske besiddelser vest for Århus – omkring Hammel – solgte MOGENS FRIJS i 1662 sine besiddelser i Ning herred – SKUMSTRUP, MOESGÅRD med tilhørende møller og bøndergårde – til den hollandske storkøbmand GABRIEL MARSELIS.

MOGEMS FRIJS var selvskreven til optagelse i den nye grevestand, der var oprettet i 1671, og af sine besiddelser skabte han nu grevskabet FRIJSENBORG og baroniet FRIJSENVOLD.

MOGENS FRIJS havde forstået at udnytte de fordele, som hans embedsstilling gav ham. Han gik ikke af vejen for uredelige midler som forfalskning af jordebogsangivelser og indkassering af betaling for ikke-præsterede leverancer til kronen. Det lyder ikke så godt, men man må betænke tiden. Der var gammel tradition for, at man fik noget ud af at

have et embede. Alle var på jagt efter embeder og advancement, alle var til salg, og ansøgere lod ofte penge ligge på bordet. Den nye konge – Chr. V – ville den stigende korrupsion til livs, og efter Griffenfalds fald i 1676 blev der nedsat en revisionskommission, der også foretog en undersøgelse af MOGENS FRIJS` transaktioner og hans embedsførelse som rentemester – en stilling han havde trukket sig tilbage fra i 1673.

I 1675 døde MOGENS FRIJS. I sit sidste leveår var han stiftsbefalingsmand over Århus Stift og amtmand over Havreballegård amt (Århus), Kalø og Stjernholm (Horsens) amter.

Revisionskommissionens undersøgelse afsluttedes i 1683 – og MOGENS FRIJS`s enke blev idømt en stor erstatning til kronen, og gården FRIJSENVOLD blev konfiskeret.

Mårslet fostrede en statsmand, der kom til at tjene under tre konger. Fundamentet til hans fødehjem i SKUMSTRUP blev i 1978 udgravet, og hovedbygningens fundament ligger nu som et mindesmærke i parken sydøst for det nuværende VILHELMSBORG`s hovedbygning.

FRIJSENBORG, som MOGENS FRIJS grundlagde, er i dag landets største gods og landbrug.

Gabriel Marselis



ALTERKALKEN, der bruges i MÅRSLET KIRKE er meget gammel – den er kirkens ældste sølvtøj og mere end 300 år gammel.

Siden 1669 har den været i brug ved hver gudstjeneste i kirken, og indtil 1914, da de første SÆRKALKE blev foræret til kirken, drak alle ved altergangen af den gamle kalk.

Mårslet kirkes ALTERKALK er foræret kirken af den hollandske storkøbmand og finansfyrste GABRIEL MARSELIS, som i 1665 var blevet adlet af Fr. III, og det er hans danske adelsskjold, der ses indgraveret i kalkens glatte bæger.

Våbenskjoldet er firdelt med et sølv hjerteskjold med et rødt tårn i midten. I 1. og 4. felt er på rød baggrund en rytter til hest i sølv. I de to andre felter ses 2 korslagte kanoner i guld under en guldkrone på blå baggrund. Over skjoldet er der en 7-takket krone, og to løver er skjoldbærere.

Men hvorfor forærede GABRIEL MARSELIS denne ALTERKALK til kirken? – I 1653 havde herremanden MOGENS FRIJS fået skøde på MÅRSLET KIRKE, og da han i 1662 solgte herregården til GABRIEL MARSELIS, fulgte kirken med i købet. Mårslet kirke var da uden sølvtøj – det er sikkert gået tabt i de foregående års krige, hvor Jylland tre gange var blevet plyndret, og alt af værdi var blevet røvet af udenlandske tropper – og det var derfor naturligt at den nye kirkeejer forsynede sin kirke med en ny ALTERKALK.



GABRIEL MARSELIS'
DANSKE VÆBENSJKJOLD

Og hvem var så denne hollænder, der fik så stor en indflydelse i Danmark og på Danmarks historie i 1600-tallet? GABRIEL MARSELIS' liv er fantastisk spændende. Han var født i Hamburg 1609 af hollandske forældre, der var flygtet hertil på grund af religionsforfølgelse af de reformerte under det spanske herredømme i Holland. Faderen var købmand, og GABRIEL MARSELIS gik som ung ind i hans forretning. Nogen almindelig købmandsforretning var det ikke – det var international handel med blandt andet kobber fra Norge og korn fra Rusland. Og det var netop en kornhandel, der bragte GABRIEL MARSELIS i forbindelse med kong Chr. IV. Da kongen havde lidt nederlag efter sin indblanding i den europæiske 30-års krig, og landet var hærget af fremmede tropper (1625 – 29), afsluttede den da kun 19-årige GABRIEL på faderens vegne en kontrakt om levering af korn til Danmark.

Det blev begyndelsen på det, der uløseligt kom til at knytte hollænderen MARSELIS til Danmark – og til Mårslet. I 1634 slog GABRIEL MARSELIS sig ned i Amsterdam. Få



GABRIEL MARSELIS
1609-1673

år efter udnævnte kongen ham til kgl. Dansk resident (en slags gesandt) og konsul. Under og efter Torstenssonskrigen (1643 – 45), hvor svenskerne fra Holsten førte en lynkrig mod Danmark, og hvor landet for anden gang inden for få år blev hærget og plyndret, tog Danmarks forbindelse og afhængighed til MARSELIS til.

GABRIEL MARSELIS var ikke alene leverandør til hoffet, men han var også kongens bankier, og i den egenskab måtte han tit lægge penge ud for Chr. IV. Når gælden blev for stor, måtte kongen stille pant, og således var kongekronen, det danske scepter og rigsæblet pantsat hos MARSELIS, da Chr. IV døde i 1648.

Det lykkedes i Danmark at skaffe penge til indløsning af kongekronen, som i dag opbevares på Rosenborg, men scepter og rigssæble kom aldrig tilbage.

Den nye konge – Fr. III – bevarede forbindelsen til MARSELIS, og da kongen i 1657 erklærede Sverige krig, måtte MARSELIS gentagne gange i den tre-årige krig yde kongen store lån. En af kongens ordrer til købmanden MARSELIS lød på levering af en hær på 10.000 mand i 6 måneder med proviant, våben, ammunition, klæder, sko med videre – og denne købmandsordre blev naturligvis leveret.

Det blev Danmark en dyr krig. Jylland blev for tredje gang besat og plyndret af fremmede styrker. Ved krigens slutning var gælden til MARSELIS og andre udenlandske kreditorer vokset så stor, at en tilbagebetaling ville være umulig. For at løse landets håbløse økonomiske situation blev statens kreditorer tvunget til at overtage det krongods, som kongen godt 100 år tidligere – ved reformationen i 1536 – havde konfiskeret fra kirken. Derved blev GABRIEL MARSELIS i 1661 ved Århus ejer af HAVREBALLEGÅRD, den tidligere bispegård og kongelige lensgård (det senere MARSELISBORG), samt STADSGÅRD (Det nuværende CONSTANTINSBORG).

For udstedte gældsbeviser købte GABRIEL MARSELIS så året efter SKUMSTRUP og MOESGÅRD – der dengang bestod af 125 gårde, 32 huse, 2 møller og altså MÅRLET KIRKE.

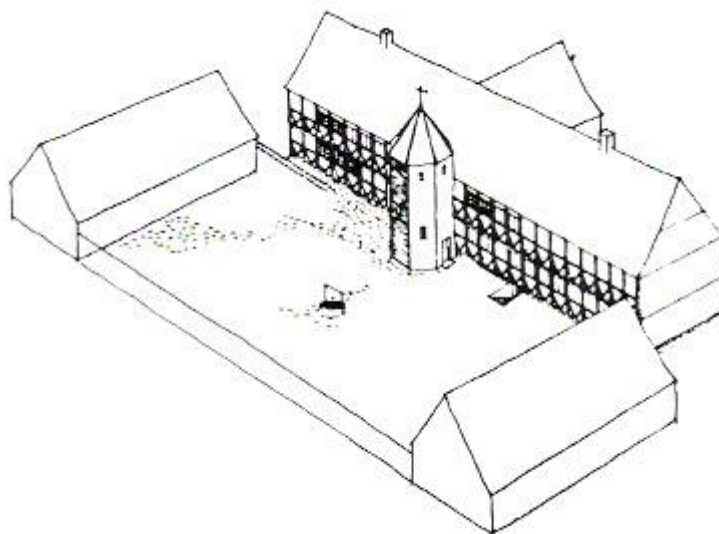
GABRIEL MARSELIS bosatte sig ikke selv på sine nyerhvervede besiddelser ved Århus, men han sørgede for at give sine to yngste sønner VILHELM og CONSTANTIN en sådan uddannelse, at de som baron VILHELM GYLDENKRONE på VILHELMSBORG (SKUMSTRUP) og baron CONSTANTIN MARSELIS på MARSELISBORG (HAVREBALLEGÅRD) kunne overtage godserne ved faderens død.

I 1665 blev GABRIEL MARSELIS adlet og optaget i den danske adelsstand. Skønt bosat i Holland indtrådte han i det danske handelsministerium, hvor han sad til sin død i 1673.

ALTERKALKEN i MÅRLET KIRKE er et klenodie for kirken – men KALKENS historie er samtidig vidnesbyrd om brydningsfulde tider i Danmarks historie.

Det gamle Skumstrup

I parken sydøst for VILHELMSBORG's nuværende hovedbygning ligger udgravningen af det gamle SKUMSTRUPs hovedbygning, der blev bygget omkring år 1600, og som stod, indtil bygningen i 1776 blev brudt ned, for at materialet kunne indgå i bygningen af den nuværende hovedbygning af MOESGÅRD.



I udgravningen på VILHELMSBOG kan man i dag se hovedbygningens fundament, kælder og hele bygningens udstrækning, men vil man vide noget mere om den gammel bygnings udseende og indretning, må man søge i TINGBOGEN for HAVREBALLEGÅRD BIRK, hvori et par syn på gården fra oktober 1673 og juni 1674 er indført under datoerne 18/11 1673 og 23/3 1675.

Her kan læses, at hovedbygningen var på 2 etager. Mod vest – mod LADEGÅRDEN – var der et TRAPPETÅRN, og mod øst til havesiden et KORSHUS – en karnap. I stueetagen var der 3 stuer og en korsstue. Der var her 12 døre med 8 låse på. Alle vinduer var af fransk glas. Gulvene var belagt med røde fliser.

På første sal var der ingen skillerum undtagen i den sydlige ende, hvor er lå et kammer med 3 nye vindueskarme med 4 nye vinduer i hver. Det store rum – RIDDERSALEN – havde 5 gamle vindueskarme med 8 nye og 12 gamle vinduer. Tømmerværket var vedligeholdet, men væggene trængte til at blive pudset. På dørene var der 3 låse.

På den øverste kvist var der en stue med gamle vinduer uden beslag.

Taget var mod gårdspladsen nyt med blyrender i, men mod øst og på korshuset var taget gammelt og trængte til understrykning og til fornyelse af en del tagsten, lægter og skråstivere på spærrene.

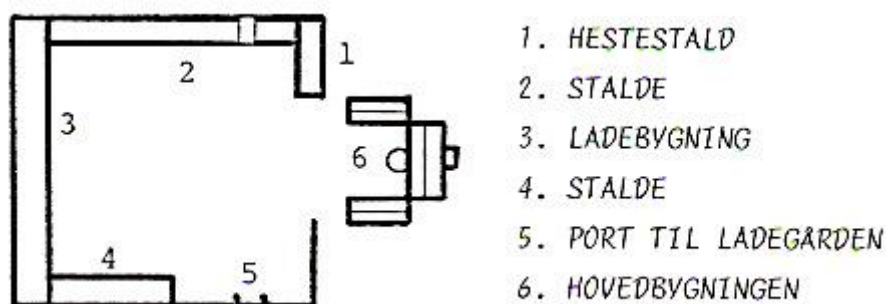
Trappen i TÅRNET var gammel. Væggene trængte her til at blive pudset. Øverst i tårnet var der træluger uden beslag, og foran trappen var der en dør med klinkfald.

KÆLDEREN var ved synet vel vedligeholdet. Der var her 3 døre og en luge med 3 låse for.

Selve hovedbygningen rummede kun opholdsrum, og vi skal over i den sydlige sidebygning for at finde KØKKENET. Her var gulvet af klinker i køkkenet, og der var kampesten på gulvet i BRYGGERSET. I denne fløj havde også forvalteren sin bolig. Her havde han sit kontor, sin stue og et kammer. Denne sidebygning i én etage, havde 10 døre – med 8 låse og 4 klinkfald. Vindueskarmene var gamle, men vinduer og loft var nye og vedligeholdte. For vinduerne var der 8 skodder med 5 skruer. Taget var med gamle tagsten og trængte også her til understrykning.

Den nordlige sidebygning indeholdt 3 kamre og en BORGESTUE. Der var 5 døre med 4 låse på. På gulvet i kamrene var der gulvfliser, mens der ikke var belægning på gulvet i borgestuen. Vinduer og loft var nye, men taget var gammelt.

På gårdspladsen, der var nybrolagt, var der en BRØND med bolværk, trisse, lænke og brøndspand. BORGEGÅRDEN var adskilt fra den vest for liggende LADEGÅRD af et stakit, der var malet med blå og hvid oliefarve.



LADEGÅRDEN bestod af 4 længer – mod øst en hestestald (1) med røde tagsten. Her var ladefogedens kammer. Huset var næsten ”utjenligt og hænger på støtter”.

I den nordlige længe (2) var der fra øst og indtil porten en bygning, der ikke blev brugt, fordi der ikke var skillerum og båse. Porten var gammel og ”utjenlig at stå”. Det er på dette sted, at VILHELMSBORGs nuværende hovedbygning blev bygget i årene 1842 – 44.

Fra porten var der først 19 fag uden båse og grebning (møgrende) og derefter et hus på 28 bindinger med nogle gamle båse og grebninger. Denne bygning blev brugt. Der var i disse bygninger 8 gamle døre med træhængsler.

(3) var LADEN. Ladetaget trængte til udskiftning. Der var 2 porte, der skulle fornyes, og 4 halve døre.

Det sydliggende hus (4) var på 28 bindinger. Der var ved synet lige lagt ny bjælke langs jorden (den bjælke, bindingsværket hvilede på). Båse og grebning var gamle, og taget ”er ganske utjenligt”.

Porten (5) var ”udygtig og vil omgøres”.

I 1675 var der i LADEGÅRDEN 79 stykker kvæg – 42 sorte og sorthjelmede, 24 blakhjelmede og 2 rød/hvide. Der var også 5 rytterheste.

Derudover fandtes der en del rytterkapper, kjoler, støvler og sporer – ligeledes sadler, hylstre, bidsler, pistoler og nogle kårder, som er ”gamle og næsten utjenlige at udruste ryttere med”.

Sådan så SKUMSTRUP ud, da den unge hollænder, den nyudnævnte danske baron VILHELM (MARSELIS) GYLDENKRONE i 1673 arvede SKUMSTRUP og flyttede ind sammen med sin unge hustru, den kun 13-årige REGITZE SOPHIE VIND. Gården kom nu til at hedde VILHELMSBORG.

LADEGÅRDEN med nogle senere ændringer lå på dette sted, hvor der i dag er park, til 1855, da ladegårdens bygninger nedbrændte.

OVE GYLDENKRONE, der i 1843 opførte VILHELMSBORGS nuværende hovedbygning, lod i 1855 de nuværende STALD – og LADEBYGNINGER opføre og flyttede dem da af hensyn til brandfare bort fra hovedbygningen.



Marselisborg

Alle ved, hvor MARSELISBORG ligger – slottet i parken ved Kongevejen. Slottet er fra 1902 – en folkegave til Kong Christian X og dronning Alexandrine – men da navnet MARSELISBORG går helt tilbage i tiden til år 1680, må der have været noget tidligere, men hvor lå det?

Fra Skovbrynet – lige over for Tivoli Frihedens gamle indgang – fører en stump LINDEALLÉ med 12 lindetræer op til det, der

engang var herregården MARSELISBORG. I 1896 købtes herregården af Århus Kommune,, men tre brande i begyndelsen af dette århundrede udslettede gården totalt.

På stedet ligger i dag villagrunde og Marselisborg Gymnasium. Lindealléen og en mindsten foran gymnasiets indgang ved Birketinget er i dag de eneste vidnesbyrd om, at her lå herregården MARSELISBORG, det tidligere HAVREBALLEGÅRD, kongernes lensgård og før den tid de katolske bispers ladegård.

HAVREBALLEGÅRD stammer fra omkring år 1200 og tilhørte Århus bispesæde frem til reformationen i 1536, og blev af bisperne brugt som ladegård. Som alt andet katolsk kirkegods blev HAVREBALLEGÅRD konfiskeret af kronen – og nu indrettet som bolig for lensmanden i Århus Stift. Kongen boede selv på gården, når han var på gennemrejse i byen.

I 1600-tallets krige, hvor Jylland 3 gange blev hærget af fremmede tropper, blev HAVREBALLEGÅRD hver gang ødelagt. Efter den sidste hærkning i 1660 var der kun ruiner tilbage.

For at kunne tilbagebetale den enorme gæld, krigene havde påført landet, så kongen ingen anden udvej end at "sælge" af krongodset til landets kreditorer. En af dem, der havde mest til gode, den hollandske købmand GABRIEL MARSELIS, måtte i 1661 i Århusområdet overtage HAVREBALLEGÅRD og STADSGÅRD. GABRIEL MARSELIS' yngste søn CONSTANTIN MARSELIS arvede i 1673 de 2 gårde, mens broderen VILHELM fik SKUMSTRUP og MOESGÅRD, som Gabriel Marselis havde købt i 1662.

CONSTANTIN MARSELIS ombyggede STADSGÅRD og gav den navnet CONSTANTINSBORG. I 1680 blev han ophøjet til baron, og HAVREBALLEGÅRD skiftede navn til MARSELISBORG.

CONSTANTIN døde i 1699 uden at efterlade sig arvinger, og MARSELISBOG gik tilbage til kongen. CONSTANTIN blev bisat i Viby kirke, men fik få år senere sit blivende og meget imponerende gravmæle i det nordre tårnkapel i Århus Domkirke.

Det er CONSTANTIN MARSELIS, der skønt kun 19 år som baron i Århus, har givet navn til de mange MARSELIS – lokaliteter, vi i dag finder i byens sydlige del – og altså også til det nuværende slot MARSELISBORG.

Vilhelm Gyldenkrone

Vilhelm var født i 1645 i Amsterdam som næst yngste søn af storkøbmanden GABRIEL MARSELIS. Af faderen blev han udset til en gerning i Danmark, hvorfor han tidligt blev

sendt på en dannelsesrejse rundt i Europa for at indleve sig i omgangsformer, skikke og etikettekrav. Som 16-årig studerede han i 1661 på universitetet i Leyden.

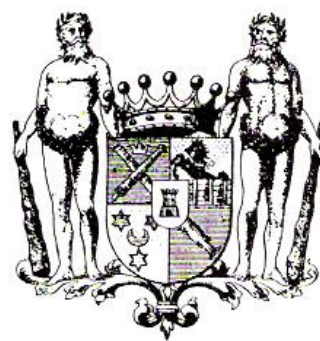
I 1665 kom han til København. Faderen var samme år blevet adlet, så VILHELM gjorde sin entre i Danmark ikke blot som rig købmandssøn, men også som søn af en dansk adelsmand. Han blev modtaget ved hoffet, og i januar 1669 gjorde Fre. III ham til hofjunker.

Under sit ophold i København var VILHELM ofte gæst i vicekansler, geheimråd Holger Vinds hjem, og i 1673 anmodede han om datteren, REGITZE SOPHIE VINDS hånd. REGITZE var født i 1660 og altså kun 13 år gammel.

I april 1673 døde GABRIEL MARSELIS. Vilhelms to ældre brødre arvede forretningerne i Holland, mens VILHELM og hans yngre bror CONSTANTIN delte faderens enorme besiddelser i Danmark.

I september blev VILHELM af Chr. V ophøjet i friherrestanden med navnet VILHELM MARSELIS GYLDENKRONE, og samtidig oprettedes baroniet VILHELMSBORG af SKUMSTRUP gård og gods. At oprette et baroni vil sige, at man forærer kongen sit gods tillige med 1000 tønder hartkorn. Kongen tilbagegav giveren brugsretten til godset og jorden, og denne brugsret var arvelig til ældste mandlige arving. Giveren opnåede visse skattefordele – og så måtte han fremover kalde sig BARON. VILHELM og REGITZE, rykkede som baron og baronesse ind på VILHELMSBORG.

Der kom i ægteskabet 6 sønner. Den ældste søn CRHISTIAN arvede VILHELMSBORG efter forældrene, sønnen HOLGER, blev dømt fra liv, ære og gods på grund af et drab, han havde begået i København, GABRIEL blev stukket ihjel på det ridderlige akademi, antagelig i en duel. Så var der sønnerne VILHELM FREDERIK og JØRGEN. Sidstnævnte arvede herregården URUP og ligger begravet i Østbirk kirke. Den sidste søn døde unavngiven efter fødslen.



BARONIET VILHELMSBORGS
OG GYLDENKRØNERNES
VÅBENSJOLD

Ægteskabet blev kort. Allerede i 1683 døde VILHELM kun 38 år gammel. Hans 23-årige enke, REGITZE, førte baroniet videre, indtil den 7-årige CHRISTIAN blev gammel nok til at overtage VILHELMSBORG.

I udgravningen af den gamle VILHELMSBORGS hovedbygning er der fundet en VEJRHANE med årstallet 1677 og initialerne WBG og RSW – VILHELMS og REGITZES navne.



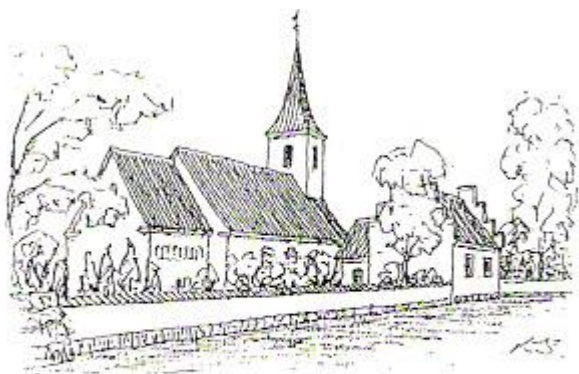
Sammen med VILHELMSBORG overtog VILHELM i 1673 også MOESGÅRD. I 1678 erhvervedes ØSTERGÅRD ved

Tulstrup og i 1680 købte han herregården URUP 12 km fra Horsens, men disse store herregårde forblev baronens private ejendom og blev altså ikke lagt under baroniet.

Da VILHELMS far, GABRIEL MARSELIS, i 1662 havde købt SKUMSTRUP og MOESGÅRD, omfattede købet også 2 møller, 125 gårde, 32 huse og Mårslet kirke. Ved VILHELMS død i 1683 var besiddelserne kraftigt forøget, og baroniet ejede da hele Mårslet sogn og det meste af alle nabosognene.

Herregårdens kirker

Efter reformationen i 1536 blev al katolsk ejendom konfiskeret og lagt under kongemagten, hvorved kongen kom til at eje hovedparten af landets kirker. Disse kirker gav kongen en årlig indtægt, idet bøndernes tiendeafgift gik direkte i kongens kasse og ofte blev brugt til alt andet end til kirkens gavn, hvorved mange kirker i disse år fik lov at forfalde.



BEDER KIRKE

Når kongen manglede penge, solgte han en kirke – og på denne måde kom MÅRSLET KIRKE i 1653 til at høre under herregården i SKUMSTRUP.

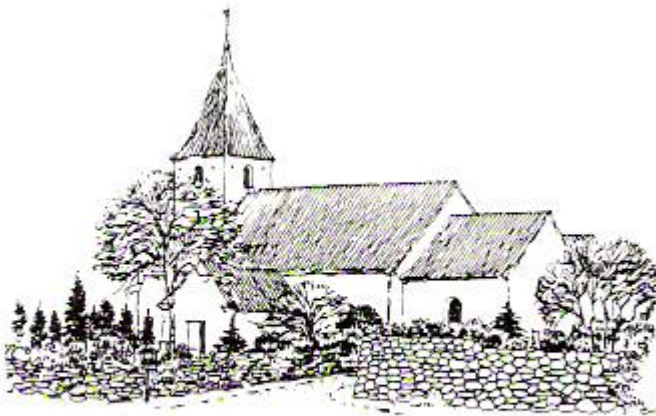
Da VILHELM GYLDENKRONE i 1673 oprettede baroniet VILHELMSBORG, blev Mårslet kirke indlemmet i baroniet, og VILHELM købte samtidig af kongen BEDER KIRKE og MALLING KIRKE.

I BEDER KIRKE havde baronen patronatsretten – det vil sige retten til at udnævne præst – men i MALLING lå denne ret hos Århus Katedralskole, som i 1647 havde lavet en aftale med BEDER-præsten om, at denne mod en mindre betaling skulle forrette præstetjeneste også i MALLING. Denne ordning eksisterede helt til 1917!

Baroniets ejerskab af de tre kirker varede til begyndelsen af dette århundrede. MALLING KIRKE blev selvejende i 1909, BEDER i 1913 og MÅRSLET KIRKE i 1921. I disse ca 250 år var det ejeren af VILHELMSBORG, der havde alle kirkernes indtægter – bøndernes tiendeafgift – men også ham, der skulle aflønne præsterne og sørge for kirkernes vedligeholdelse. Af VILHELMSBORGS regnskaber ses, at der var tale om meget store indtægter. I år, hvor der var dårlige tider for landbruget, var kirketiende herregårdens største indtægt.

Disse mange år under herregården er naturligvis ikke gået sporeløse hen – de tre kirker rummer i dag minder fra deres herregårdsejede tid.

ALTERKALKEN, der i dag bruges i MÅRSLET KIRKE, blev i 1669 skænket kirken af dens daværende ejer, GABRIEL MARSELIS. Hans søn VILHELM - den første baron – gav i 1679 en ALTERKALK til MALLING KIRKE. På bageret er indgraveret Gyldenkronernes våben og initialerne WGC for baron VILHELM GYLDENKRONE og RSW for hans kone, REGITZE SOPHIE VIND. Denne alterkalk bruges i kirken den dag i dag – og det samme er tilfældet med en OBLATÆSKE – æske til opbevaring af nadverbrød – som VILHELMS søn CRHISTIAN GYLDENKRONE i 1745 gav til BEDER KIRKE. På oblatæsken låg er indgraveret et slynget monogram i spejlskrift med initialerne AMM og CG – baronen og hans kones for bogstaver – med en adelig krone over.. Dette sølvtøj har fortsat hver søndag sin plads på alteret i de tre kirker.



MALLING KIRKE

Baroniet VILHELMSBORG hørte til Mårslet sogn, og i kirkens bøger kan ejernes liv og færden følges, men baronernes foretrukne kirke blev MALLING KIRKE. Her var der i vestenden af kirkeskibet bygget et pulpitur, hvor de adelige kunne sidde ugenert for sig selv, hævet over og uden at skulle blande sig med de almindelige kirkegængere.

VILHELM blev ikke så gammel. Efter 10 år som baron på VILHELMSBORG døde han som 38-årig i 1683. Han blev

bisat i sakristiet i MALLING KIRKE, der helt frem til 1824 fungerede som gravkapel for Gyldenkroneslægten. I slutningen af 1800-tallet blev alle de opstillede kister flyttet ud og nedsat i et familiegravsted på kirkegården. Over gravstedet rejstes en sten med indskriften: Besiddere af baroniet Vilhelmsborg 1683 – 1824 med familie hvile under denne sten. En smedejerns gitterdør mellem kirkens kor og sakristi og et par smedejernsluger udvendig på kapellet minder stadig om, at dette engang var Gyldenkronernes gravkammer i MALLING KIRKE.

I 1682 skænkede VILHELM og REGITZE en ny ALTERTAVLE til deres sognekirke i MÅRSLET. Den stod på alteret til 1888, da baron CARL GYLDENKRONE i anledning af sit sølvbryllup gav sin kirke en ny ALTERTAVLE – den, der forestiller Jesus på besøg i Betania hos Marta og Maria, og som i dag hænger på kirkeskibets nordvæg. Den helt gamle altertavle blev i 1897 givet



til Århus Museum og har i dag sin plads i "Den Gamle By`s" kirkelige samling i Ålborggården.

Baroniet havde kaldsretten til MÅRSLET og BEDER KIRKE. I 1675 blev LAURITZ JENSEN BEDER kaldet til sognepræst i BEDER af VILHELM GYLDENKRONE. MALLING nævnes ikke – det havde baronen ikke med at gøre. I BEDER KIRKE hænger der et stort epitafium med familiebillede af denne første herremandsvalgte præst, hans kone og deres 5 børn.

I 1690 var det MÅRSLET KIRKE, der for første gang skulle have herremandsvalgt præst. Han blev hentet fra Lolland, hvor baroniet ejede herregården CHRISTIANSSÆDE med sognekirken TIRSTED. Kapellanen fra Tirsted kirke, MADS BERGENHAMMER, blev kaldet til sognepræst i MÅRSLET. I koret i MÅRSLET KIRKE hænger en mindetavle over ham og hans kone. Da degnen i BEDER døde i 1750, blev degnen i MÅRSLET, JENS PEDERSEN SAABYE, af MATHIAS GYLDENKRONE kaldet til degn i BEDER- MALLING, og i 1764 overtog degnen præsteembedet i BEDER.

MÅRSLET, BEDER og MALLING kirkers udseende i dag skyldes for en stor del hovedstandsættelser ved de tre kirker i slutningen af 1700-tallet. I 1779, året efter at CHRISTIAN FREDERIK GYLDENKRONE havde opført den uværende MOESGÅRDS hovedbygning, lod han tårnet på MÅRSLET KIRKE skalmure. Vindfløjen øverst på tårnet bærer hans initialer CFBG og årstallet 1779. Samme årstal i jern er indmuret i tårnets vestmur.



I 1787 – året før sin død – moderniserede CHRISTIAN FREDERIK MALLING KIRKE og lod dens nuværende tårn opføre. Han ofrede mange penge på sine kirker og købte også TULSTRUP KIRKE, som han ejede til sin død. Da baronen i 1788 lå syg i Wien, blev der bedt for ham i både BEDER, MALLING, MÅRSLET, TRANBJERG, TULSTRUP og ASTRUP kirker. Ved CHRISTIAN FREDERIKS død i 1788 efterlod han sig en meget stor gæld, og hans bo måtte erklæres konkurs.

I 1794 var det blevet BEDER KIRKES tur til en modernisering, som FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE stod for. Tårnets pyramidespir er blandt andet resultat af denne hovedstandsættelse.

Kirkeklokkerne i MALLING og BEDER lod FREDERIK JULIUS omstøbe i 1794 og 1821. De blev erstattet af nye klokker i BEDER i 1982 og i MALLING 1992.

I 1882 måtte FREDERIK JULIUS erklære sig konkurs, og blandt andet baroniets anden herregård i sognet, MOESGÅRD, måtte frasælges ved en tvangsauktion. OVE GYLDENKRONE tiltrådte som ny baron på VILHELMSBORG i 1824, men baroniet var fattigt, og der måtte skabes indtægter, hvorfra det var muligt. Kirketage på MÅRSLET og MALLINGS kirker var blytage. Dem solgte baronen og lagde i stedet billige tagsten op – i MÅRSLET de såkaldte BÆVERHALESTEN, som MÅRSLET KIRKE i dag er ene i landet om at have som tagbeklædning. Også orglet i MÅRSLET KIRKE forsøgte baronen at sælge, men det forbød stiftsøvrigheden dog.

Der var normalt et godt forhold mellem kirkeejer og menighederne, men i begyndelsen af dette århundrede udbrød der en ”kakkellovnskrig”. I MÅRSLET KIRKE var der i et hjørne af kirkeskibet blevet opstillet en stor sort kakkellovn. Varmen fra ovnen føltes meget tør, og baronen blev bedt om i kirken at opstille skåle med vand. Det nægtede han – sikkert fordi baronen nu også i MALLING KIRKE havde fået kakkellovnsrøvl. Her blev kakkellovnen sat ud af brug, og det blev forbudt kirkebetjeningen at betjene ovnen. Striden om kirkernes opvarmning blev først løst efter et par år ved provstens medvirken.

I 1904 valgtes de første menighedsråd ved de tre kirker, og baronen havde derfor i de sidste år, inden kirkernes overgang til selveje, ikke den samme selvbestemmelsesret over sine kirker som tidligere. Begrebet kirketiende – den gamle skat – blev i 1903 lagt om, så heller ikke indtægterne var i de sidste år de samme som tidligere. Det at eje en kirke havde tidligere været en god indtægt og samtidig en prestige – og nu var der kun prestigen tilbage – og måske endda udsigt til at ejerskabet kunne komme til at koste penge.

Men det var tre flotte og velholdte kirker i MALLING, BEDER og MÅRSLET sogne, der blev overgivet til Selveje af baroniet på VILHELMSBORG.



Regitzes hospital

Foran MÅRSLET KIRKE, omtrent dér hvor kirkens kapel i dag ligger, lå der i middelalderen en lav bindingsværksbygning med stråtag. Det var KIRKELADEN, der blev brugt til opbevaring af den tiendeafgift, som sognets bønder i naturalier måtte betale kirkeejeren.

MÅRSLET KIRKE var indtil reformationen i 1536 ejet af Århus-bispen og derefter indtil 1653 af kongen.

Da herremanden på SKUMSTRUP i 1653 fik skøde på MÅRSLET KIRKE, var det naturligt, at tiendeydelsen, der nu tilfaldt ham, i stedet blev bragt til herregården, hvorfor kirkeladen stod tom indtil 1684, da REGITZE SOPHIE VIND, enke efter den første baron på VILHELMSBORG, VILHELM GYLDENKRONE, besluttede at indrette et HOSPITAL – et alderdomshjem – i bygningen

Med en fundats indstiftede REGITZE i september 1684 sit HOSPITAL ved kirken i Mårslet for 10 ældre kvinder, der enten havde tjent ved eller på anden måde hørte til baroniet.

Fundatsen indledes med følgende ord: ”Jeg, Regitze Sophie Vind, salig friherre Vilhelm Gyldenkrones efterladte Friherreinde til Vilhelmsborg, Frue til Urup, Østergård og Moesgård, haver ladet bygge og indrette et hospital her under vort Friherreskab Vilhelmsborg i Mårslet sogn, hvorudi årligen skal underholdes 10 fattige nødlidende Quindes-Personer”.

I de følgende 7 paragraffer opregnedes institutionens formål. Hospitalet skulle bestyres af en enke uden børn: ”..der skal koge mad, brygge og vaske for dem. Løn 10 Rdl. Årligt plus øl og brød med de fattige.” Sognepræsten, RASMUS NIELSEN, skulle have tilsyn og føre regnskabet.

Fra VILHELMSBORG skulle der hvert år på Michelsdag ydes 13 tdr. rugmel, 13. tdr. malet byg samt 80 Rd. I gangbar mønt, som sognepræsten skulle uddele med 14 Sk. ugentlig til hver af beboerne. Pladserne på Hospitalet skulle tildeles fra VILHELMSBORG med fortrinsret for de, der hørte til Friherreskabet.

Hvordan livet har forment sig i Mårslets første alderdomshjem, ved vi naturligvis ikke. Selv om der med 10 personer i den lille bygning ikke har været meget plads til den enkelte, har det nok alligevel været følt som et privilegium at bo der. Der fandtes dengang ikke andre muligheder end at stuve mennesker sammen – folk, der ikke selv eller ved familiens hjælp kunne klare sig. Alternativet dengang havde været tiggergang og sult. Her havde de dog føden og hjælp til at opretholde livet.

Fundatsens slutning, der er aftrykt her, truer med: ”.. under Guds hævn og straf, samt alle de forbandelser, som findes i Mose lov, om nogen fordrister sig noget herfra at tage eller fravende til nogen deres fordel eller hospitalets skade...”

REGITZE SOPHIE VIND var født i København i 1660 som datter af landets vicekansler Holger Vind. Hun var nr. 3 i en søskendeflok på 14. I 1673 – kun 13 år gammel – blev hun gift med VILHELM GYLDENKRONE og flyttede ind på VILHELMSBORG. Inden hun var 23 år, havde hun født 6 børn. I 1683 blev hun enke, men giftede sig 3 måneder senere med statsmanden JENS JUEL med hvem hun i 1687 fik en søn. I 1692 døde REGITZE kun 32 år gammel i sin bolig i København. Hun blev begravet i Vor

Frue kirke, men hendes grav blev udslettet ved det engelske bombardement på København i 1807.

Baronerne på VILHELMSBORG opfyldte hvert år i de følgende 140 år REGITZES krav og opretholdt således det økonomiske grundlag for hospitalets beståen, men da OVE CHRISTIAN LUDVIG EMERENTIUS GYLDENKRONE i 1824 blev baron på VILHELMSBORG – efter at MOESGÅRD var gået tabt for baroniet ved en tvangsauktion – nægtede han at yde de sædvanlige naturalydelse og penge, hvorefter hospitalet måtte nedlægges.

Bygningen blev i nogle år brugt som byens fattighus, men blev i 1903 brudt ned. REGITZES forbandelse ramte dog ikke den efterkommer, der ikke ville opfylde sine forpligtelser efter fundatsen. VILHELMSBORG blev under OVE GYLDENKRONES ledelse drevet frem med stor dygtighed, og det var ham, der i 1843 opførte den nuværende VILHELMSBORG hovedbygning og i 1855 den nuværende AVLSGÅRD.

Jens Juel

”Degnen til Morslet HANS JENSEN WEJERSLEV haffuer vacationsbrev (kaldsbrev) aff Her Baron JENS JUEL, dateret Hafnia den 25. Juli Anno 1697...”

Hvem var denne JENS JUEL, som også få år forinden havde udnævnt ny sognepræst til MÅRSLET KIRKE?

JENS JUEL var en af datidens største statsmænd, og når vi i Mårslet ser hans underskrift på blandt andet degne – og præsteudnævnelser, skyldes det, at han i 1686 blev gift med REGITZE SOPHIE VIND – enke efter VILHELM GYLDENKRONE, den første baron på VILHELMSBORG, der døde i 1683. JENS JUEL var enkemand og 55 år gammel, da han ægtede den kun 26-årige baronesse REGITZE.

Ved VILHELMS død var REGITZE 23 år. I ægteskabet med VILHELM havde hun 5 sønner, hvoraf den ældste CHRISTIAN, der skulle arve baroniet, i 1683 kun var 7 år gammel. JENS JUEL blev disse sønner en god og hjælpsom stedfader – også efter at REGITZE i 1692 døde i en alder af kun 32 år.

JENS JUEL sørgede i 1694 for, at den 18-årige baron CRHISTIAN kom på en treårig udenlandsrejse til Holland, Tyskland, Frankrig og Italien. Imens styrede stedfaderen VILHELMSBORG. Efter sin hjemkomst ledsagede CHRISTIAN GYLDENKRONE baron JENS JUEL på en af dennes mange statsrejser til Sverige. Og det var JENS JUEL, der måtte træde hjælpende til, da først REGITZES næstældste søn, HOLGER, i 1694

efter et slagsmål med dødelig udgang, blev fradømt liv, ære og gods – HOLGER var dog forsvundet, da dommen blev forkyndt. Og igen i året efter, da en anden af REGITZES sønner, GABRIEL, som 16-årig blev ”ihjelstukken” i en duel på det ridderlige akademi.

Da Dannebrogordenen i 1671 var blevet indstiftet, var JENS JUEL mellem de første, der blev udnævnt til Ridder af Dannebrog. Han havde da allerede en lang statsmandskarriere bag sig. Men den største hæder indlagde han sig under den Skånske Krig (1675-79).

Chr. V havde i 1675 erklæret Sverige krig med det formål at erobre de tidligere danske landsdele SKÅNE, HALLAND, BLEKINGE og GOTLAND tilbage til Danmark. JENS JUEL blev først sendt til Norge, hvor han skulle være den norske statsholder behjælpelig med et angreb på Sverige nordfra. Tilbage i Danmark igen sendtes JENS JUEL 30. juni 1677 ud til broderen NIELS JUEL, der som admiral for den danske flåde lå med sine skibe i Køge Bugt. JENS JUEL medbragte fra kongen en ordre om ikke at foretage angreb på den meget større svenske flåde, der var ved at nærme sig. Hvis nemlig den danske flåde blev slået, ville svenskerne få herredømmet i Østersøen, og kongen og den danske hær ville derved være fanget i Skåne.

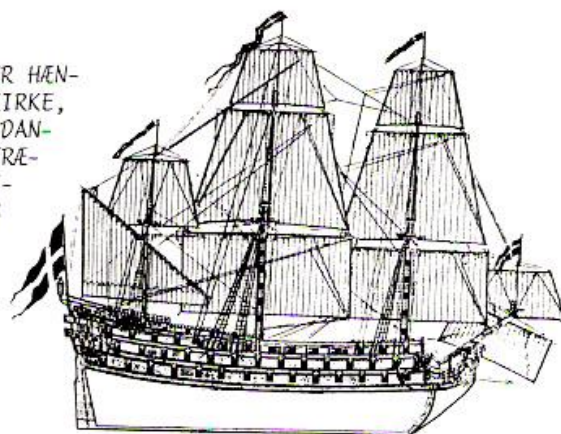
NIELS JUEL lod ordren være overhørig, og næste dag den 1. juli 1677 startede han det berømte slag i Køge Bugt, hvor han med sin underlegne flåde knuste den meget større svenske flåde. Det siges, at broderen JENS JUEL under slaget sejlede fra skib til skib for at opildne kampmodet hos de danske søfolk..

Den Skånske Krig sluttede i 1679 med store menneskelige og økonomiske tab, men uden nogen ”vinder”. JENS JUEL var dansk hovedforhandler ved fredsforhandlingerne, der fandt sted i Lund.

Og så var der det med Mårslet-præsten. I 1653 havde herregården fået skøde på Mårslet kirke, og det var herremanden, der skulle vælge degn og præst til sognet. Første gang et præstevalg skulle finde sted, var i 1690. JENS JUEL havde af REGITZE fået herregården

CRHISTIANSSÆDE i bryllupsgave. I sognekirken dér, som JENS JUEL også ejede, var der en kapellan ved navn MADS BERGENHAMMER – og det var ham JENS JUEL flyttede til MÅRSLET KIRKE, hvor han derefter var sognepræst til sin død i

KIRKESKIBET, DER HÆNGER I MÅRSLET KIRKE, ER EN MØDEL AF DANMARKS STØRSTE TRÆKRIGSSKIB - FREDERICUS QUARTUS - BYGGET 1699, MENS JENS JUEL VAR CHEF FOR ADMIRALITETET OG DIREKTØR PÅ HØLMEN



1727. Mårslet kirke rummer i dag flere minder fra MADS BERGENHAMMERS tid i Mårslet.

JENS JUEL døde i 1700 som generaladmiral og chef for admiralitetet, og det blev afslutningen på hans eventyrlige liv som dansk statsmand – et liv hvor han også i en periode havde tid til at passe herregården VILHELMSBORG i Mårslet.

Moesgård

Ikke mange danske sogne har to store herregårde indenfor sognegrænsen – men det er der i Mårslet. Herregården MOESGÅRD har vel nok stået i skyggen af VILHELMSBORG, fordi sidstnævnte blev et baroni og gennem århundreder ejede MOESGÅRD.

Den første kendte ejer af MOSSGÅRD var JOST ANDERSEN ULFELD, der omkring 1540 fik gården oprettet til hovedgård – det vil sige en gård med hoveri. Til en hovedgård krævedes der 200 tdr. bøndergods.



UDSNIT AF KORT FRA 1783. ØVERST SES DET NYBYGGEDE MOESGÅRD OG NEDERST UD FOR PILEN ET MARKOMRÅDE, DER PÅ KORTET ER BENÆVNT: VED GAMEL MOSSGÅRD.

JOST ANDERSEN ULFELD ejede også gården SKUMSTRUP (det senere VILHELMSBORG) og ØSTERGÅRD ved Tulstrup. Efter hans død i 1563 blev gårdene drevet videre af enken ANNE KAAS, og efter hendes død i 1579 arvede deres døtre de 3 gårde. Datteren HELVEG ULFELD fik MOSSGÅRD, og ved hendes død i 1638 gik gården videre til søstersønnen JOHAN BROCKENHUUS. Han solgte i 1643 MOSSGÅRD til fætteren NIELS FRIIS, der i forvejen ejede SKUMSTRUP.

Derved blev de to gårde igen forenet under samme ejer, og vi skal helt frem til 1822, før MOESGÅRD og VILHELMSBORG skilles for evigt.

Det gamle MOSSGÅRD lå ikke på samme sted, som herregården MOESGÅRD ligger i dag. Som navnet antyder, lå gården ved en mose, og beliggenheden var lige nord for skovstykket MOESGÅRD HAVE. På kortet fra 1783 kaldes stedet "Ved Gamel Mossgård". Opsøger man stedet, som man finder ved fra MOESGÅRD at gå ad vejen, der fører mod Fløjstrup, vil man langs højre side af

vejen se et stendige. Den del af diget, der ligger nord for Giber-åen, er opført af sten fra det gamle MOSSGÅRDs fundamenter og gårdbrolægning.

Her lå MOSSGÅRD indtil resterne af gården i slutningen af 1600-årene blev flyttet til sin nuværende plads. For der var i årene 1657 – 60 sket noget. Danmark var i krig med Sverige, og under den svenske besættelse af Jylland var det gået hårdt ud over MOSSGÅRD. To af husene var brændt ned, skoven var forhugget, og en stor del af bøndergodset var gjort øde.

Sådan så MOSSGÅRD ud, da den sidste af slægten MOGENS FRIJS solgte MOSSGÅRD sammen med SKUMSTRUP til den hollandske storkøbmand GABRIEL MARSELIS – i alt 1391 tdr. hartkorn. Det var GABRIEL MARSELIS, der ændrede MOSSGÅRDs navn til MOESGÅRD. Ordet ”moes” betyder på hollandsk blandt andet grøntsager og er beslægtet med ordet ”gemyse”.

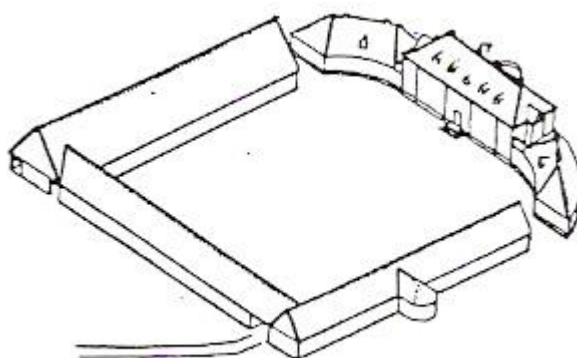
I 1673, da sønnen VILHELM MARSELIS – som baron af VILHELMSBORG og med sit nye adelsnavn GYLDENKRONE – arvede MOESGÅRD, var gården alene ”en stor avlsgård”, men der omtales nu et nyt 7-fags bindingsværkshus. I 1675 finder vi en beskrivelse af MOESGÅRD i TINGBOGEN for HAVREBALLE BIRK. Den var en firlænget gård med indhegnet abildhave. Beboelseshuset lå mod øst og havde 2 stuer og 1 kammer. Mod nord lå den lange avlsbygning, mens de 2 længer mod syd og vest stadig lå ”brøstfældige” hen. Der blev da holdt 33 øksne på stald, men flere var sendt på græsning andetsteds.

Ved VILHELMS død i 1683 blev gården overtaget af enken REGITZE SOPHIE VIND, og fra hendes tid stammer den første jordebog over MOESGÅRD. I 1689 udgjorde gård og gods efter den nye matrikel: 18½ tdr. frit ager og engs hartkorn. Hertil skov og 281 tdr. ufrit hartkorn fordelt på 29 gårde i Malling, Beder og Mårslet sogne.

Nu gik MOESGÅRD i arv i Gyldenkroneslægten. Gården var stadig en avlsgård. Baronerne boede på VILHELMSBORG, og der havde derfor ikke været behov for en standsmæssig bolig til ejeren, men med CHRISTEN FREDERIK GYLDENKRONE skulle der komme nye tider til MOESGÅRD.

CHRISTIAN FREDERIK GYLDENKRONE var født i Tyskland i 1741. Hans far havde giftet sig med en tysk rigsgreves enke, og CHRISTIAN FREDERIK var ved sin fødsel én af landets rigeste mænd. Han fik sin opvækst og uddannelse i Tyskland, og under en dannelsesrejse opholdt han sig en tid ved det franske hof. Her lærte han. Hvordan en adelsmand burde leve – og det gjorde han så resten af livet.

VILHELMSBORGs hovedbygning var fra omkring år 1600 og svarede ikke mere til



tidens krav og til verdensmanden CHRISTIAN FREDERIK GYLDENKRONEs stand. Mens han var gesandt i Stockholm, besluttede han sig for at bygge ny hovedbygning på MOESGÅRD. Det skete i årene 1776 – 78 – og det er den hovedbygning med de 2 krumme sidebygninger, vi kender i dag.

Samtidig blev VILHELMSBORGS hovedbygning revet ned, og materialerne herfra indgik i byggeriet på MOESGÅRD.

I 1780, da CHRISTIAN FREDERIK GYLDENKRONE var blevet stiftamtmand i Århus, tog han som den første baron af VILHELMSBORG bolig på MOESGÅRD. Samtidig med hovedbygningens opførelse blev der øst for gården anlagt en landskabshave og en romantisk have. En udhugning af skoven ned mod stranden åbnede fra hovedbygningen et vidt udsyn over Århusbugten til Mols.

Velstand prægede familien og livet på MOESGÅRD, og ingen anede endnu den økonomiske ruin, der lurede. Men i 1788 da CHRISTIAN FREDERIK GYLDENKRONE som 47-årig døde som gesandt i Wien, måtte hans bo erklæres for konkurs. Det blev sønnen FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE, der på den auktion, som faderens bo i 1789 lod afholde, med lånte penge købte MOESGÅRD tilbage til baroniet.

FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE lod i slutningen af 1700-tallet opføre de to vinkelformede staldbygninger, der i dag rummer museet. Men statsbankerot og landbrugskrise gjorde dog, at FREDERIK JULIUS ikke kunne klare økonomien, og i 1822 måtte MOESGÅRD igen på tvangsauktion.

I hovedbygningens ovale værelse på 1. sal blev der i FREDERIK JULIUS` tid opbygget et stort bibliotek på 8000 bind – mest statsvidenskab, historie og geografi. Alt gik tabt ved tvangsauktionen i 1822.

Det blev staten, der i førsteomgang overtog MOESGÅRD, men i 1838 købtes gården af THORKILD DAHL, og MOESGÅRD var i familien DAHLS eje i to generationer til datteren BOTHILDE DAHLS død i 1952.

I 1960 overtog Århus Amt og nogle omegnskommuner MOESGÅRD, og i årene indtil 1970 blev der foretaget restaurering og ombygning af herregården.

I 1964 rykkede FORHISTORISK MUSEUM ind på MOESGÅRD og sikrede derved herregårdens bevarelse for kommende slægter.

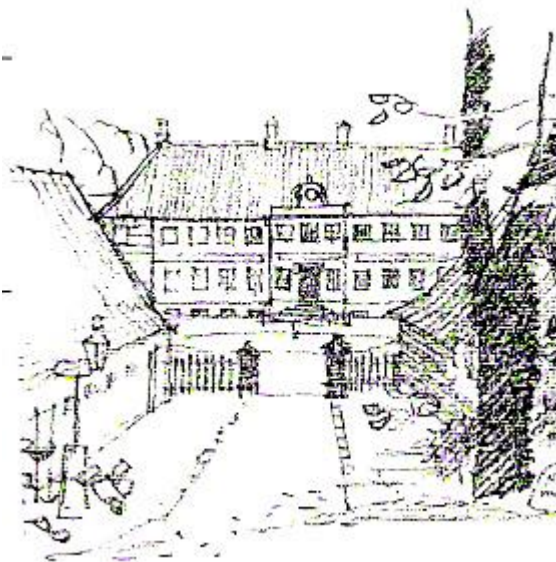
En afholdt baron

Avisen fra i dag er i morgen ikke særligt spændende, men gemmes den længe nok, kan den måske engang bidrage med spændende historiske beretninger.

Læs for eksempel her fra Aarhus Stiftstidende, der begyndte at udkomme i 1794, om nogle begivenheder, der omtaltes i avisen i 1815 og i 1824.

Baron FREDERIK JULIUS GYLDENKRONES fødselsdag var én af Århus bys årlige festdage. I 1815, da baronen fyldte 50 år, gav købmandsstanden i den anledning en diner i Polyhymnias selskabslokale, kan man læse 14. marts 1815 i Aarhus Stiftstidende. Byens embedsmænd og en del af omegnens honoratiores var indbudte, og om aftenen var der bal i rådstuesalen, der i dagens festlige anledning var festligt smykket.

I avisen den 18. marts kan man læse, at baronen selv fejrede sin 50-års dag ved at invitere de fattige fra sine godser VILHELMSBORG og MOESGÅRD, og at han på MOESGÅRD beværtede dem med flere retter varm mad, vin og øl. ”Hans excellence med familie bærede dem under måltidet med deres nærværelse og venlige samtale.” Avisartiklen sluttede med at fortælle, at de fattige ved afskeden blev forsynet med fødemidler til flere måltider hjemme.



Og i august, da FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE med sin anden hustru Louise Charlotte komtesse Knuth med båden vendte tilbage til Århus efter et besøg i København, var ”en såre talrig menneskeskare til Mindet gangne skibet i møde som bragte hine elskede to tilbage til vor by og ledsagede dem hjem med et lydeligt udbrud af hengivne hjerters oprigtige følelser” – Ja, sådan står der at læse i Aarhus Stiftstidende 29. august 1815.

Baron FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE var baron af VILHELMSBORG og stiftamtmand over Århus Stift. Han boede på MOESGÅRD i den nuværende hovedbygning, som hans far havde ladet bygge. Han havde også en bolig på Store Torv i Århus, hvor han ejede et par gårde, der lå, hvor i dag hotel Royal ligger.

FREDERIK JULIUS var født i 1765. Sin barndom og tidligste ungdom tilbragte han i Stockholm, hvor faderen var gesandt. Senere studerede han ved Sorø Akademi, og som

20-årig ledsagede han som gesandtskabskavaler faderen til Wien, hvor denne til sin død tre år senere virkede som gesandt.

Ved faderen, baron CHRISTAIN FREDERIK GYLDENKRONES død i 1788 lånte FREDERIK JULIUS penge, så han kunne tilbagekøbe MOESGÅRD fra faderens konkursbo. Da han få år senere giftede sig ind i en rig familie, fik han som medgift alle sine økonomiske forpligtelser dækket. Ægteskabet blev kun kort – hustruen døde i barselsseng.

Baroniet VILHELMSBORG ejede på den tid alle omegnens kirker og skoler samt de fleste af egnens bøndergårde. FREDERIK JULIUS opførte bygninger på MOESGÅRD, han reparerede skoler og kirker – initialerne FBG over Beder kirketårns blændede vestdør henviser til hans restaurering af kirken i 1794 – han udflyttede 40 gårde og huse fra landsbyerne, og han indhegnede herregårdens jorder og skove. Der skete noget, men alt det kostede ham store summer.

I 1805 købte FREDERIK JULIUS godset MARSELISBORG, som det også lykkedes ham på få år at drive frem til et højtudviklet landbrug. Men det kostede også mange penge – alene på MARSELISBORG var der i husholdningen dagligt 42 mennesker, der skulle have føde og løn.

I årene 1818 – 28 var der i Danmark en alvorlig landbrugskrise, og i året 1813 indtraf der statsbankerot. Gyldenkrones helbred var svækket, og hans økonomi, der udadtil havde vist velstand, blev i disse år stærkt undergravet.

Det stod snart klart, at han ikke kunne klare krisen, og alle hans ejendomme måtte derfor i 1822 gå på tvangsauktion. Staten købte MOESGÅRD, der derved for stedse blev skilt fra VILHELMSBORG, men FREDERIK JULIUS fik lov at blive boende på gården.

I 1824 døde FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE. At hans økonomiske misere ikke havde ødelagt den agtelse, han gennem årene havde været genstand for, kan man forstå ved at læse, hvad Aarhus Stiftstidende skrev den 2. juli 1824 om dødsfaldet: ”Atter mistede Danmark én af sine ædlestes mænd: Hr. Excellence, Geheimekonferensråd, baron Frederik Julius Gyldenkrone, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd, herre til Vilhelmsborg, Moesgård og Marselisborg, forhenværende stiftbefalingsmand over Århus Stift. Han døde i går morges på Moesgård efter nogle dages sygdom 59 år gammel. Den almindelige sorg, som denne her så højt elskede mands død har voldt, er det usvigeligste vidnesbyrd om hans værd. Det var kun få dage siden Hs. M. Kongen højstegenhændigt havde givet ham et smigrende bevis på sin nåde. Hans minde længe leve her, velsignet af mange.”

Det er også i Aarhus Stiftstidende, at der nogle dage senere kan læses om begravelsen: ”Vor Gyldenkrones jordiske levninger førtes i går fra Moesgård til familiebegravelsen i

Malling kirke under baroniet Vilhelmsborg. Ingen kan mindes en højtideligere jordefærd og et så talrigt aldeles frivilligt ligfølge. Købmandslauget her af byen havde sendt sin ligvogn derud, og på den kørtes liget indtil en fjerdingvej fra kirken, hvor godsets bønder modtog det og bar det videre – afløste ved hvert tyvende skridt. Hvor den ædle hedengangnes lig kom frem, stod familierne sorgfulde ved vejen for at sige det sidste farvel til deres kære husbond, der havde været dem mere en fader end herre...”

Hovedbygningen

I 1776 blev den daværende VILHELMSBORG hovedbygning brudt ned – rester af fundamentet ses udgravet i VILHELMSBORG park – og materialerne blev ført til MOESGÅRD for der at blive brugt til bygningen af den nuværende MOESGÅRD hovedbygning, hvor baronerne på VILHELMSBORG derefter indrettede deres hjem.

Da MOESGÅRD i 1822 blev købt af staten på tvangsauktion, var der derfor ingen bolig på VILHELMSBORG for OVE CHRISTIAN LUDVIG EMERENTIUS GYLDENKRONE, der i 1824 overtog baroniet. Han flyttede da ind på VILHELMSBORG i den lange 1-etages bindingsværksbygning, der aldrig havde været holdt ordentlig i stand.

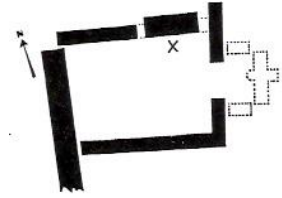


For baroniet var det stramme tider – tabet af MOESGÅRD, statsbankerot i 1813 og landbrugskrise 1818 – 28 – så der kom til at gå en snes år, før OVE GYLDENKRONE blev i stand til at opføre en ny hovedbygning på godset.

Hovedbygningen som vist på tegningen overfor blev opført 1842 – 44 i nyklassicistisk stil efter tegning af kgl. Bygningsinspektør, arkitekt Ferd. Thielemann. Det var en 23 meter lang grundmuret 2-etages bygning med pilastre om de 3 midterste fag. Oven på midterpartiet var der en balustrade med et rækværk opbygget på hovedgesimsen.

Hovedbygningen blev placeret, hvor ladegårdens nordlige staldlænge havde ligget (på tegningen til højre angivet med et x), og ladegård og hovedbygning udgjorde tilsammen en firkantet lukket gård.

At VILHELMSBORG ikke ser således ud i dag, skyldes at ladegården i 1855 nedbrændte og derefter blev opført, hvor den ligger i dag.



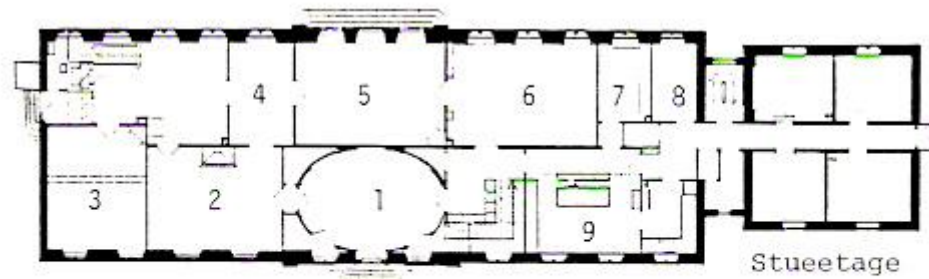
OVE GRYLDENKRONES søn CARL GYLDENKRONE (ejer af baroniet 1863 – 95) byggede midt på hovedbygningen den tredje etage med den flade trekantfronton. Det var også ham, der stod for ændring og ordning af VILHELMSBORGS park.



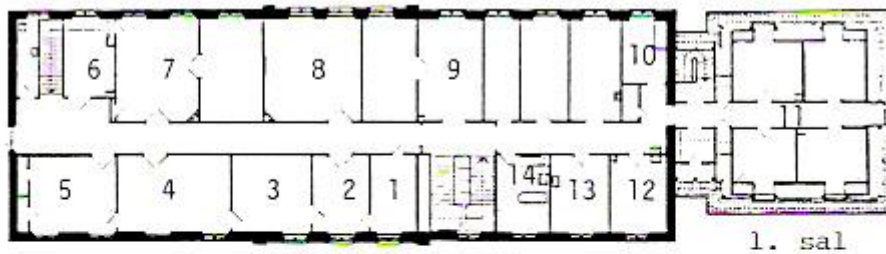
CARL GRYLDENKRONES søn OVE THEODOR CARL GYLDENKRONE (baron 1895 – 1920) opførte den lille pavillon med højt mansardtag i hovedbygningens forlængelse mod øst, og derved fik VILHELMSBORGS hovedbygning det udseende, som vi kender i dag.



Mange har tit udefra betragtet VILHELMSBORG og ønsket også at kunne se inden for murene. Det er de færreste, der har haft lejlighed til det. I 1974 blev hovedbygningen opmålt, og derfra stammer de to nedenfor viste tegninger, der gengiver bygningens indretning.



- | | | |
|-----------------|--------------|----------------|
| 1. Forhal | 4. Bibliotek | 7. Spisekammer |
| 2. Kaminstue | 5. Havestue | 8. Fædebur |
| 3. Herreværelse | 6. Spisestue | 9. Køkken |



- | | |
|------------------------|----------------------|
| 1. Pigeværelse | 8. Den blå stue |
| 2. Børneværelse | 9. Bryllupsværelse |
| 3. Børneværelse | 10. Linnedrum |
| 4. Fruens soveværelse | 11. Tjenesteværelser |
| 5. Herrens soveværelse | 12. Gæsteværelse |
| 6. Lakajværelse | 13. Gæsteværelse |
| 7. Kongeværelse | 14. Badeværelse |

Avlsbygningerne

Det var i baron OVE GYLDENKRONE, der i 1824 måtte påtage sig at føre baroniet VILHELMSBORG videre. Han brugte sine første år som baron til at standse det forfald, der i de sidste 2 generationer havde sat sit præg på VILHELMSBORG, fordi baronernes hverv i statstjenesten som diplomat, gesandt og stiftamtmand ikke samtidig havde levnet tid til at passe godset.

OVE CHRISTIAN LUDVIG EMERENTIUS GYLDENKRONE var født i Slesvig i 1795 – opkaldt efter morfaderen, statsminister Ove Høegh-Guldberg og mormoren Lucie Emmerentze Nørlem. Han blev student i 1817 i Århus og cand. Jur. I 1921. I 1825 blev

han udnævnt til hofjægermester og i 1835 til kammerherre. I 1829 var han blevet gift med Sophie Charlotte Juul-Rysenstein, og et par år efter hendes død giftede han sig med Isabella Anette Bülow. I det første ægteskab var der 5 børn.

I 1842 blev det første sogneråd valgt i Mårslet. Baronet var som selvskrevet medlem af sognerådet fra 1842 og indtil 1855.

OVE GYLDENKRONE var dygtig. Trods landbrugskrise og økonomisk dårlige tider lykkedes det ham at få baroniet på fode. For at skaffe penge nedlagde han blandt andet det gamle ”hospital” i Mårslet, hvis økonomi havde hvilet på de årlige ydelser fra de skiftende baroner. Og han solgte blytagene på Mårslet og Malling kirker.

Fra 1828 sporedes der atter fremgang for landbruget. Muligheden for en mere standsmæssig beboelse kom inden for rækkevidde, og i årene 1842 – 44 opførte OVE GYLDENKRONE den nuværende VILHELMSBORG hovedbygning midt mellem de daværende avlsbygninger, som i 1855 nedbrændte – men ved branden lykkedes det heldigvis at redde den nye hovedbygning.

Af hensyn til brandfaren blev de nyopførte avlsbygninger flyttet bort fra hovedbygningen og placeret, hvor vi ser dem i dag. Avlsbygningernes smukke gavle blev opført i gotisk stil, den selv bærende tagkonstruktion blev opført i pommersk fyr, og tagdækningen var dengang som i dag engelsk naturskifer.



Med kun få senere ændringer på hovedbygningen og en enkelt tilbygning ved avlsgården var baron OVE GYLDENKRONE således skaberens af det VILHELMSBORG, som vi kender i dag. OVE GYLDENKRONE døde i 1863 og ligger begravet på Malling kirkegård.

Materialevalget

1855 nedbrændte avlsbygningerne på VILHELMSBORG. Få måneder senere blev den tyske arkitekt GUSTAV MARTENS fra Kiel tilkaldt for sammen med baron OVE GYLDENKRONE at drøfte en genopførelse af bygningerne.

MARTENS forslag til de nye avlsbygninger blev godkendt, og i december 1855 fik han overdraget opgaven, som han straks gik i gang med at udføre, og i årene 1856-57 rejstes den nuværende VILHELMSBORG avlsgård.

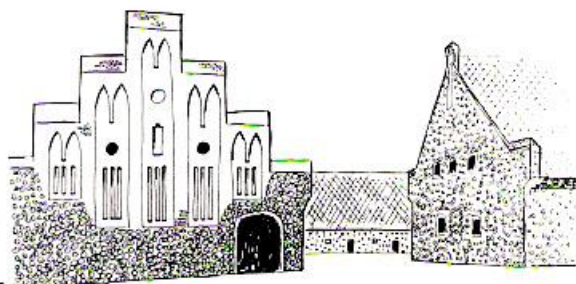
Ved sit første besøg på VILHELMSBORG havde MARTENS bemærket de store mængder sten, der fandtes på godsets marker og spredt i skovene. Hans forslag gik derfor ud på at opføre avlsbygningerne af kløvede granitsten og kun bruge mursten ved dør- og vinduesafslutninger, ved taggesims og ved de øverste gavle.

Medvirkende til denne beslutning var også, at mursten var dyre, mens markstenene var gratis. Og arbejdskraften til indsamling, transport og kløvning af stenene var også gratis, idet VILHELMSBORGS hoveribønder ifølge deres hoverikontrakt var forpligtede til at yde ekstra hoveriarbejde på godset, når der skulle bygges.

Små indmurede sorte stenstykker, hornblendesten, blev trykket ind i de største fuger mellem granitstenene som dekorative fyldesten. Dette motiv kan vi i dag genfinde i staldbygningerne ved VILHELMSBORGS enkesæde STENEUGE på Hørretvej og på avlsgården MARIENDEAL, der begge har hørt under VILHELMSBORG.

Det var fra starten meningen, at taget skulle dækkes med teglbrændte ”bæverhalesten” – som på Mårslet kirke – men intet teglværk turde gå i gang med denne kæmpeopgave, hvorfor der i stedet indkøbtes engelsk naturskifer til tagene.

At bygning med mursten også kan udnyttes kunstnerisk og på skulpturel vis, ses det tydeligste eksempel på ladebygningens sydgavl. Den gotisk inspirerede gavlopbygning er så smuk og stilfuld, at øjet ikke kan blive træt af at betragte den – sten er døde ting, men sten har også liv.



Hoveriet

Herregårdens økonomiske baggrund havde altid været landbruget – kvægavl og agerbrug. Ved gårdopkøb var hovedgården blevet centrum i et gods med en mængde bøndergårde – FÆSTEGÅRDE – hvorfra den fornødne arbejdskraft – HOVBØNDER - kunne hentes til godsets drift. Hoveri var en absolut nødvendighed for, at hovedgårdens stalde og marker kunne drives.

Når en gård blev opkøbt, blev der indgået en fæstekontrakt med den tidligere frie ejer, som så skulle betale en årlig afgift – LANDGILDE – til godsejeren i form af penge, korn eller andre naturalier – og dertil skulle bonden udføre hoveriarbejde på herregården. Til gengæld blev en tidligere selvejer, der overgik til at blive fæstebonde, fritaget for alle offentlige skatter.

Ridefoged og godsforvalter havde opsynet med hoveriet, og de havde revselsesret over arbejdskraften, da det var herremandens ret at straffe bøndernes opsætsighed. Herremanden havde hals- og håndsret over bønderne ifølge en lov fra 1536. Straffen kunne være hensættelse i fangehul eller det barbariske ridt på træhesten. Belastningen kunne varieres med stenvægte på fødderne. Først i 1787 blev afstraffelsesmidler som hundehul, træhest og den spanske kappe forbudt, og fire år senere blev også pryglestraffen afskaffet – men kun for gårdmændene. Husmændene var det tilladt at prygle frem til 1848.

CHRISTIAN FREDERIK GYLDENKRONE (1753 – 88) blev betegnet som en human godsejer. Han forbød forpagteren selv at revse bønderne, ligesom hoveriarbejde ikke måtte ”tilsiges tvende eller flere dage til sådant arbejde, som bekvemmelig, uden forpagterens skade, kan forrettes på en dag” og ”rejserne måtte ikke fordres enten i bøndernes sæde – eller høsttid eller når vejene er meget dybe eller på andre måder usædvanlig slemme at passere”.



RIDEFOGEDEN HOLDT
OPSYN MED HOVERI-
BØNDERNE

Under FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE (1788 – 1824) blev markarbejdet på VILHELMSBORG udført som hoveri af 83 gårde, og godsets husmænd skulle yde hoveri i sammenlagt 1772 dage.

På OBSTRUPGÅRD, der indtil 1851 var en fæstegård under VILHELMSBORG, opbevares der blandt mange andre gamle papirer en fæstekontrakt og en fortegnelse over alt det hoveriarbejde, som fæstebonden RASMUS SØRENSEN, Obstrup årlig skulle forrette til hovedgården VILHELMSBORG.

Hovedgårdens marker var da opdelt i 10 kobler, og det angives i fortegnelsen i kvadratalen for hvert kobbel, hvor stort et areal, der var tillagt RASMUS SØRENSEN. OBSTRUPGÅRD skulle årligt yde "15 spanddage", hvor der skulle stilles med hest og vogn, og "24 gangdage" – øvrige arbejdspligtige dage. Antallet af spand- og gangdage kunne udvides med 2 spanddage og 8 gangdage, når nye bygninger skulle opføres eller gamle skulle nedbrydes.

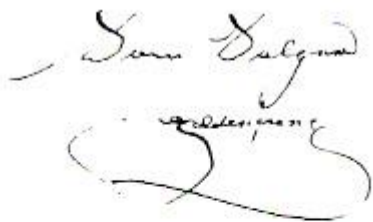
Og så følger der i hoverifortegnelsen en opgørelse over "hvad der for en dags gerning ansees". På spanddage skulle der for eksempel fra "Hovedgårds skoven oven den høje banke" køres 6 læs brænde, tømmer, gjersel og staver til gården. Fra Hørret og Langballe skov kunne man nøjes med 1 læs.

Fra Raaballe mose skulle der køres 4 læs tørv, og til for eksempel Viisbjerg kobbel skulle der køres 7 læs gødning. Der er også angivet, hvor meget hver vogn skulle befordre. Det var en fjerdedel favn brænde, 400 tørv, 3 tdr hvede eller rug og så videre.

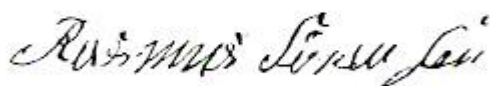
På gangdage skulle "et hovbud i en dag forrette et af efterskrevne arbejder". Rense 5 tdr. rug, eller 4 tdr. byg, eller 6 tdr. havre, eller 4 tdr. ærter, eller 4 tdr. boghvede. Der skulle på en dag fældes, saves, klyves og opsættes en fjerdedel favn brænde – eller skæres 800 tørv. Eller der skulle graves 12 alen grøft, af bredde 2 en halv alen og dybde i en halv alen, og når grøften var større eller mindre, skulle der graves i forhold dertil.

OVE GYLDENKRONE opførte i 1843 den nuværende VILHELMSBORG hovedbygning og 12 år senere den nuværende avlsgård. Det må have kostet mange penge, og selv om herregården under OVE GYLDENKRONES dygtige ledelse hurtigt kom på fode igen, kan alene landbruget ikke have skaffet ham de penge, der skulle bruges.

Forklaringen var, at han solgte ud af fæstegodset. Selv var han uddannet jurist, så det var ingen sag for ham at udfærdige de nødvendige købekontrakter og skøder.



På OBSTRUPGÅRD opbevares der en sådan købekontrakt fra 1851 og et skøde fra 1852 oprettet imellem kammerherre, hofjægermester O.C.L.E. de Güldenchrone som sælger og gårdmand Rasmus Sørensen som køber.



KØBEKONTRAKTENS UNDERSKRIF-
TER. ØVERST: SOM SÆLGER
OVE GYLDENKRONES OG NEDEN-
FOR RASMUS SØRENSENS

Købekontrakten fastslår, at den gård i Obstrup, der hidtil har været besiddet af fæster Rasmus Sørensen, sælges og overdrages til fuld ejendom

med alle rettigheder og byrder, hvormed baroniet hidtil har ejet samme.

Købesummen blev bestemt til 450 rigsdaler pr. tdr. hartkorn. Købesummen bestod af en udbetaling og i udstedelse af en obligation med første prioritets panteret til 4% årlig rente. Alle omkostninger som for eksempel anskaffelse af kort, afgift til kongens kasse, stemplet papir, tinglysningsgebyrer, fattigpenge samt en halv procent af købesummen til godsforvalter Mohr, skulle udredes af køber alene.

Skødet blev så udstedt året efter. Heri gør Ove Christian Ludvig Emerentz, baron af Guldencrone til baroniet Wilhelmsborg, kammerherre og hofjægermester vitterligt, at have solgt og afhændet, ligesom jeg herved i overensstemmelse med kongelig allernådigste bevilling og købekontrakten, sælger, skøder og aldeles afhænder fra baroniet Wilhelmsborg til Rasmus Sørensen... så fraskriver jeg herved mig og mine arvinger samt efterfølgende besiddere af baroniet Wilhelmsborg al lod og del i fornævnte ejendom med sine bygninger og jorder og øvrige tilliggende samt den fæsteren i sin tid overleverede besætning, inventar, sæde- og fødekorn, der herefter skal tilhøre Rasmus Sørensen fri for hver mands tiltale.

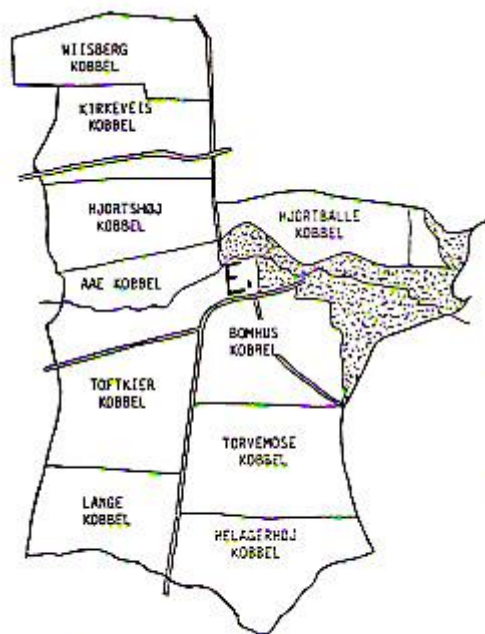
På denne måde blev RASMUS SØRENSEN selvejer, og OVE GYLDENKRONE fik penge til sit byggeri på VILHELMSBORG. Som nævnt var OVE GYLDENKRONE jurist, og han ejede også VILHELMSBORG BIRK – egnens retskontor, så ud over købesummen for de solgte gårde, kunne han også indkassere de ikke ubetydelige omkostninger, som køberne skulle af med.

De gamle papirer på OBSTRUPGÅRD er interessant læsning, og de giver os i dag en fornemmelse af, hvad det ville sige dengang at have været hovbonde.

Kobbelbruget

Kigger man på gamle kort over VILHELMSBORG, vil man se, at overgangen mellem skov og mark tidligere var meget udflydende. Store skov – og kratstykker bredte sig ud over markerne, hvad der vanskeliggjorde dyrkningen og nedsatte udbyttet.

Kort før 1800-tallet kom der til landet en dyrkningsform kaldet KOBELBRUGET. Da blev VILHELMSBORGS jorder inddelt i 10 kobler, og tanken var, at hvert kobbel skulle bruges i 4 år til korn, det femte år til kløver og de følgende 5 år til kreaturgræsning. Den græsmark, der hvert år blev inddraget til korn, blev om foråret pløjet og tilsået med byg eller havre. Næste år såede man rug eller hvede, det tredje år byg og det fjerde år igen havre, men med kløver iblandet.



VILHELMSBORGS MARKER

Hvert kobbel fik sit navn – se det viste kort. Mod nord lå VISBJERG KOBDEL, så fulgte KIRKEVEJS KOBDEL, hvor Kirkevejen (Langballevej) gik igennem. Syd for denne lå HJORTSHØJ KOBDEL med højen ”Hjortshøj”, der stadig ligger på marken. Så fulgte AA-KOBDEL – gennemskåret af GIBER Å – TOFTKJÆR KOBDEL og LANGE KOBDEL. Længst mod nordøst, over for gården, lå HJORTEBALLE KOBDEL og syd derfor BOMHUS KOBDEL (også kaldet TVÆRLEDS KOBDEL), TØRVEMOSE KOBDEL og HELAGERHØJ KOBDEL.

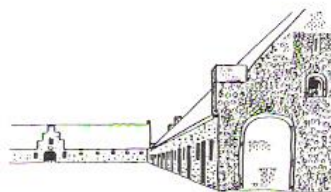
Baron FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE forstod værdien af dette nye KOBBELSYSTEM. Han fik da også skovene indhegnet, men nåede ikke så langt med at få fældet træerne på de nye

kobler, der ellers i udstrækning bød på regulære markstykker – han manglede penge, og i 1822 gik han konkurs.

Medvirkende hertil var den katastrofale landbrugskrise, der indtrådte i 1818 og som – da den kulminerede i 1823 – havde fået landbrugspriserne til at falde til en tredjedel.

Men for OVE GYLDENKRONE, der overtog baroniet i 1824, lykkedes det at få gennemført forgængerens tanker. Ser man på et kort over VILHELMSBORG fra 1835, så er træbevoksningen på markerne væk, og de regulære marker begyndte snart at give et helt andet udbytte.

Tidligere kunne FREDERIK JULIUS GYLDENKRONE ikke være sikker på at kunne høste 4 fold, men fra omkring 1840 begyndte udbyttet hvert år under OVE GYLDENKRONES DYGTIGE LEDELSE at stige. Efter avlsbygningernes brand og genopførelse (1856-57) fremtrådte VILHELMSBORG som et af landets mest moderne landbrug, og det blev i en årrække drevet med stor held.



Skovbruget

Da godset VILHELMSBORG blev drevet, var LANDBRUG, SKOVBRUG og FISKERI de 3 hovedindtægtskilder. Nogen egentlig arealadskillelse mellem de 3 områder kom der først i begyndelsen af 1800-tallet. Træer stod indtil da spredt ud over markerne, og inde i det, vi i dag forstår ved skoven, fandtes der dyrkede marker, og her gik kreaturer og græssede, og svin var på olden.

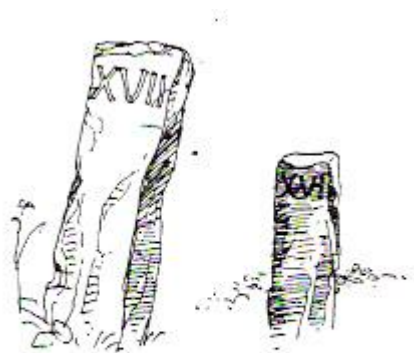
Fra begyndelsen af 1800-tallet begyndte der at komme en opdeling af arealerne til landbrug og skovbrug. Det gav omgående større udbytte og derved større indtægt. Det var FREDSKOVSFORORDNINGEN fra 1805, der satte det hele i gang. Efter den skulle alle skove fremover inddiges, og hvor der var en vej ind i skoven, skulle denne forsynes med et led, der skulle holdes. Lukket.

Det var nu ikke mere tilladt at drive kreaturer til græsning i skoven eller at sende svin på olden. De markstykker, der hidtil havde været dyrket i skoven, blev opgivet, og træerne ude på marken blev fældet – nu kunne man se, hvad der var mark, og hvad der var skov.

Vilhelmsborgskovene har stort set den udstrækning i dag, som de fik ved inddigningen i 1805 – og de skovdiger – vi ser i dag, er resterne af digerne fra den tid.

Skoven var hidtil passet af en skytte, der boede på Frederiksdal ved Oddervej, men hans væsentligste opgave har sikkert været at holde krybskytter borte – nogen forstlig uddannelse havde han ikke. Først fra 1830, da PETER SCHRØDER som forstlig sagkyndig blev ansat som skovrider og flyttede ind i skovriderboligen FREDERIKSDAL, begyndte der at komme skik på skoven.

PETER SCRHØDER afløstes som skovrider af sønnen HENRIK SCHRØDER, hvis søn EJLER SCHRØDER var skovrider indtil 1921, da baroniet VILHELMSBORG blev nedlagt, og der da ikke mere var råd til at lønne en skovrider.



AFGRÆNSNINGSSTEN I
VILHELMSBORGSKOVEN

Efter tidens forstlige synspunkter blev skoven inddelt i såkaldte periodeflader, det vil sige større områder, inden for hvilke man så vidt muligt tilstræbte ensaldrende og ensartede bevoksninger.

Hjørnepunkterne mellem disse periodeflader blev angivet ved nedgravning af granitsten, i hvilke der var indmejslet periodefladens nummer.

Der findes endnu 3 af disse gamle nummererede afgrænsningssten i Vilhelmsborgskoven – den letteste at finde står ved broen, hvor Giber å løber under

Vilhelmsborg Allé.

Fiskeriet

En af de 3 hovedindtægtskilder for baronen på VILHELMSBROG var fiskeriet, som foregik i GIBER Å, i mølledammene og ved Moesgård strand.

At fiskeriet nævnes som en hovedindtægtskilde under nok de fleste, men tidligere var der fisk i GIBER åen, og en fisker bosat i FISKERHUSET ved Fiskerhage (lidt sydligere end det nuværende FISKERHUS ved Giber åens udløb) var ansat som fæster under herregården. I 1805 leverede han til herregården over 1300 ørreder, 12 lispund ål, 2- 3000 flyndere foruden hvillinger, makrel, sild, forreller og hummere – men der var også mange munde at mætte i den store husholdning på de 2 herregårde, og hvad der ikke blev spist, solgtes videre.

Så langt tilbage som i 1673 nævnes der ved VILHELMSBORG nogle fiskedamme. Det må være kunstigt opdæmmede småsøer, hvor der kunne opdrættes karper og karusser. Senere foregik fiskeri i Giber å ved udsætning af ruser eller ved tørlægning af åløbet



Da der i 1821 oprettedes fæstekontrakt med en ny fæster på SKOVMØLLEN, anførtes det i kontrakten ”at han bliver aldeles uberettiget til i nogen måde at befatte sig med noget slags fiskeri i åen eller dens udløb” – fiskeretten tilkom baronen alene.

Vandkraften

I dag flyder GIBEREN naturskønt og fredeligt gennem Mårslet sogn, så ingen tænker mere på, at vandet i GIBER Å tidligere har haft stor nytteværdi – dengang man omdannede åens vand til energi, der helt frem til omkring år 1800 var den eneste form for drivkraft, der kendtes.

Da isen ved slutningen af sidste istid for 12000 år siden trak sig tilbage, blev sognets landskabsudseende skabt med de høje randmorænebakker nord for Hørretvejen og øst for Langable – og med dalstrøgene, hvor GIBEREN og dens bifloder løber.

GIBER å udspringer ved Testrup Mose syd for Tranbjerg og bugter sig gennem sognet til udløbet ved Fiskerhuset ved Moesgård Strand. Under sit stort set uregulerede løb gennem landskabets marker, enge og skove danner GIBEREN de mange naturskønne steder, som vi kender og holder af.

Hvornår man begyndte at udnytte GIBER ÅENS vand, vides ikke. De første vidnesbyrd herom har vi først i 1600-årene, hvor vi får kendskab til 3 vandkraftanlæg langs GIBEREN.

Da GABRIEL MARSELIS i 1662 købte herregårdene SKUMSTRUP og MOSSGÅRD, omfattede købet også to møller – LILLE FULDEN MØLLE og SCHOUFF MØLLE. Både FULDEN MØLLE og SKOVMØLLEN blev ved købet lagt ind under MOESGÅRD gods. Åens tredje mølle, ROCKBALLE MØLLE, kom under VILHELMSBORG i 1758.

FULDEN MØLLE er i dag en privatejet beboelse, men indtil omkring århundredskiftet blev vandmøllen drevet efter ret store forhold for den tid. Store dele af sognet blev kundebetjent af en møllevogn. I 1908 brændte FULDEN MØLLE. Efter branden blev den moderniseret, men da der i 1913 opførtes en MOTORMØLLE på Hørretvej i Mårslet – nær jernbanen – og bønderne i Hørret og Mårslet dannede andelsforetagendet bag Motormøllen, ophørte tilhørsforholdet til FULDEN MØLLE, hvis tid som kornmølle herved var forbi.

At være møller på en vandmølle og deraf afhængig af naturens luner har ikke altid været et let arbejde. Fra en gammel indberetning om tilstande og forhold på møllerne i Århus Stift i 1761 står der om LILLE FULDEN MØLLE, at når stærk tørke om sommeren eller frost om vinteren faldt ind, var der ingen vand til møllen. Det kunne også hænde, at der var så meget vand enten af regn eller tøjbrud, at det hindrede møllen at male i flere dage, da det skabte ”bagvand”.

Undrer nogen sig over navnet LILLE FULDEN og spørger, hvor så STORE FULDEN ligger, så er svaret, at VILHELMSBORGS ejer, baron CRHISTIAN GYLDENKRONE (1692 – 1746) nedlagde landsbyen STORE FULDEN og lod dens 4 gårde rive ned, lagde deres agerjord ind under Moesgård, så det FULDEN, vi i dag kender, er altså kun LILLE FULDEN.

MOESGÅRD SKOVMØLLE nævnes første gang i 1610, da Niels Villadsen havde den i fæste. Bistået af GIBER ÅENS vandkraft har



den i mere end 300 år fungeret som kornmølle for de omkringliggende bøndergårde og MOESGÅRD, som den har tilhørt det meste af tiden.

Mølledriften blev indstillet i begyndelsen af dette århundrede, men selve møllen er blevet fredet og er stadig intakt. Allerede mens møllen fungerede, var SKOVMØLLEN et traktørsted, som gennem årene siden har udviklet sig til et yndede spisested, der året rundt benyttes som indledning eller afslutning på en travetur i skoven.

Ud over mølledrift havde i hvert fald SKOVMØLLEN også et tilhørende landbrug, hvis marker bestod af små lodder, der lå spredt i skoven. I begyndelsen af 1700-tallet udgjorde husdyrholdet på SKOVMØLLEN 4 heste, 4 stude, 6 svin og 12 får. I midten af forrige århundrede blev møllens fæsterjord lagt under Moesgård.

Fra den førnævnte indberetning om møllernes tilstand i Århus Stift i 1761 fremgår det, at forholdene var af næsten samme beskaffenhed som ved FULDEN MØLLE.

Mølleren på de 2 vandmøller var fæster under herregården – han ejede altså ikke selv møllen, men havde brugsretten og indtægten af den. Heraf skulle han så betale fæsteafgift til baronen og skat til staten af mølleriet. Til gengæld havde alle godsets bønder pligt til at benytte godsets møller – et møllemonopol, der først blev ophævet i midten af forrige århundrede, hvor vindmøllerne begyndte at komme frem. Men det var først ved elektricitetens udbredelse, hvor de enkelte gårde blev uafhængige af vandmøllen, at vandmøllerne langs GIBEREN standsede deres drift.

Baronens indtægt fra møllerne var ikke altid stabil. Fra indberetningen i 1761 ved vi, at mølleren både ved FULDEN MØLLE og ved SKOVMØLLEN i nogle år havde fået nedsættelse af afgifterne og afslag i landgildet på grund af besværlighederne ved for lidt eller for meget vand i åen.

Vandmængden i GIBEREN var betinget af naturens luner, og der fandtes ingen mulighed for kunstigt at regulere åens vandmængde. Men så i sidste halvdel af forrige århundrede blev SØVEJEN (nuværende VILHELMSBORG ALLÉ) anlagt som en dæmning over Giber-å dalen for blandt andet at regulere GIBER ÅENS vand. En sluseport med et stemmeværk og et vandfald gjorde det muligt i en jævn strøm at sende GIBERENS vand videre, så møllerne blev sikret vand nok i tørre perioder og kunne undgå ”bagvand”, når regnen styrtede ned.

Men dæmningsbyggeriet havde et formål mere – og måske den egentlige grund til at opdæmme og tæmme GIBERENS vand. På Søvejens østlige side ved søens sydkant (modsat slusen og vandfaldet) ses i dag resterne af en kanal. I dag er den tør, men tidligere var der også her en sluse, der sendte søens vand i en jævn strøm ned gennem kanalen, der udmundede neden for vandfaldet. I denne kanal var der opstillet et lille

elektricitetsværk, og GIBERENS vand producerede her strøm til gården – mange år før der ellers kom elektricitet til egnen.

I dag er der ingen vandkraftudnyttelse langs GIBEREN. De 3 møller findes stadig, og det gør søen ved VILHELMSBORG også – området langs GIBER Å er takket være fredninger udlagt til rekreative områder med mulighed for at bevare landskabet og beskytte området. Fredningens stier giver adgang for alle – ikke bare til GIBER Å, hvor man kan iagttage det rige fugleliv, men også til dalens højtliggende omgivelser, hvor man kan nyde de fine udsigter over GIBEREN og over dalen.

En berømt gæst

H.C. ANDERSEN pakkede ofte sin kuffert og drog ud på lange rejser, men da han i 1853 rejste til VILHELMSBORG var det nærmest en flugt fra hovedstaden, hvor koleraen i sommeren 1853 greb om sig med rivende hast.

ANDERSEN, der altid var bange for sygdom og død, pakkede hurtigst muligt sin rejsekuffert, begav sig på en Jyllandsrejse ad søvejen over Kalundborg til Århus, hvor han i næsten 3 sommeruger fra 27. juni til 15. juli opholdt sig som gæst i den dengang kun 10 år gamle VILHELMSBORG'S hovedbygning hos lensbaron OVE GYLDENKRONE.

H.C. ANDERSEN blev hurtigt midtpunktet i baron OVE GYLDENKRONES selskabsliv, hvilket han satte overmåde megen pris på. Der blev arrangeret ture i VILHELMSBORG'S skønne omegn. En af disse, hvor vognen, han sad i, tørnede mod rækværket på broen over Giber å, har han ret så dramatisk beskrevet i et brev til vennen B.S. Ingemann.



”Fra Sorø rejste jeg til Vilhelmsborg, der ligger fem fjerdingvej syd for Aarhus. Det er en ny. Særdeles vel vedligeholdt Herregård med en smuk Have, hvis Pragt mest består af en dyb Dal med en lang kanal i, store bøgetræer vokser op af sideskrænterne. Jeg har to smukke værelser med udsigt til Jels Banke og ud til Helgenæs. Daglig køre vi Tour og ofte ned til den dejlige Strand, der har Skov og høje

Skrænter, smukkeste er der ved Moesgård. I Fredags Nat kom vi hjem derfra.

Kammerherren kjørte, vi var midt i Skoven, da noget gik løs på Vognen, den kunne ikke længere styres og tørnede mod en Bro over rindende Vand. Jernstængerne på Broen knækkede, vort ene Hjul gik ud over Dybet, hestene rev remmer og Tøj i Stykker, Kammerherren fløj på Hovedet ud og blev slæbt et Stykke hen ad Vejen, men holdt

stadig på de vældige muntre Dyr; den ene Baronesse så jeg ligge næsegrus paa Vejen; men jeg sad midt i Vognen og ikke én eneste af os kom det mindste til Skade, det var et sandt Mirakel; da jeg laae i min Seng, var jeg rigtig nok Vor Herre uendelig taknemlig for de hele Lemmer, jeg laae med, jeg følte ordentlig, at det var en Naadegave.”

Broen, hvor det gik galt, er broen over Giber å på vejen der fører fra Vilhelmsborg til Oddervej gennem Vilhelmsborgskoven. I dag er der her en betonbro, og man mærker næppe, at man kører over den, men dengang var det en kampestensbro, og man kan endnu på stedet se de store kløvede granitsten, der er rester af den gamle bro.

Herregården Vilhelmsborg eksisterede som baroni indtil baron HOLGER EMERENTZ GYLDENKRONE i 1921 overtog gården som fri ejendom. Overgangssummen som baronen måtte betale, var fastsat af staten og var så stor, at familien GYLDENKRONES økonomiske grundlag for at drive gården var borte – og VILHELMSBORG måtte sælges

Godset blev købt i 1923 af LARS HVIID og i 1954 overtaget af sønnen KNUD GUSTAV HVIID. Denne solgte VILHELMSBORG med sine 750 tdr. land i 1973 til ÅRHUS KOMMUNE.

Efter om- og tilbygninger i 1989 – 90 danner den smukke herregård VILHELMSBORG i dag ramme om DANMARKS NATIONALE HESTESPORTSCENTER

Mårslet, december 1993

Hans Møller